

**Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta**

Jan Mikula

Právní jistota versus spravedlnost

Diplomová práce

Olomouc 2019

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Právní jistota versus spravedlnost vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.“

V Olomouci dne 24. června 2019

.....
Jan Mikula

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé diplomové práce, JUDr. Petrovi Osinovi Ph.D., za to, že se ujal vedení mé práce, jakož i za jeho vstřícný přístup, věnovaný čas a odborné konzultace, které mi při psaní diplomové práce poskytl.

Seznam použitých zkratek

Č	Číslo
Sp. zn.	Spisová značka
Sb.	Sbírka zákonů
Apod.	A podobně
Čl.	Článek
Odst.	Odstavec
NDR	Německá demokratická republika
SS	Schutzstaffel
ČNR	Česká národní rada

Obsah

Seznam použitých zkratek	4
Obsah	5
Úvod	6
1 Spravedlnost	8
1.1 Definice spravedlnosti	8
1.2 Druhy spravedlnosti.....	13
2 Právní jistota	17
2.1 Právní jistota jako právní princip.....	17
2.2 Zákaz odepření spravedlnosti	20
2.3 Vztah promlčení k právní jistotě	21
3 Kolizní případy v soudní judikatuře	24
3.1 Radbruchova formule	24
3.2 Překážka věci rozsouzené versus nárok na náhradu újmy na zdraví v nálezů Ústavního soudu sp. zn. I ÚS 281/97.....	28
3.3 Střelba na hranicích aneb morální versus legální spravedlnost.....	30
3.4 Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu a jeho kontroverze	35
Závěr.....	41
Seznam použitých zdrojů.....	44
Shrnutí	49
Summary.....	49
Klíčová slova	49
Keywords.....	50

Úvod

V mé diplomové práci představuji problematiku právní jistoty versus spravedlnosti. Zvolil jsem si dané téma za účelem jeho hlubší analýzy, jelikož se jedná u obou principů (jak u právní jistoty, tak u spravedlnosti) o základní stavební pilíř práva, o něž se opírá každý demokratický právní stát. Jde o velice důležité téma z hlediska celého právního systému. Každá právní norma musí být v souladu se základními právními principy a v případě, že je s nimi v rozporu, vzniká zásadní problém v oblasti zákonodárství, ale i soudnictví. V našem právním systému rozhoduje Ústavní soud jako tzv. negativní zákonodárce. Soudloví se derivuje z jeho činnosti, kterou ruší právní normy v rozporu s ústavním pořádkem. Co když se ale dostanou do kolize samotné principy jako jsou právě probírané principy spravedlnosti a právní jistoty?

Zpočátku se zaměřuji na vyložení nejprve spravedlnosti a poté právní jistoty. Z toho důvodu jsou předestírané pasáže povětšinou teoretického rázu. V diplomové práci si dále jako cíl vytyčuji rozbor judikatury zejména Ústavního soudu, která bezprostředně souvisí s tématem. Tato analýza tvoří stěžejní část celého díla. Komplexně zkoumám uplatňování obou principů v jednotlivých případech. Po vzoru Ústavního soudu využívám prvky testu proporcionality, abych vzájemně poměřil jejich jednotlivé aspekty. Bádání následně vyústí k zodpovězení otázky, kdy se uplatňuje spravedlnost před právní jistotou, a kdy naopak se uplatňuje právní jistota před spravedlností, případně kdy komplementárně oba principy vedle sebe.

Jednotný účel, kterého se soudci snaží dosáhnout při aplikaci a výkladu obou zásad, je dosažení obecného blaha ve společnosti, jinak řečeno na jejich dodržování má právní zájem celá společnost. Při hledání harmonie mezi právní jistotou a spravedlností uvážím, zda lze i přes škodlivost, nespravedlnost a špatnost zákona umožnit jeho aplikaci z důvodu zachování právní jistoty, vyhlásit ho platným, nebo se kvůli obecné škodlivosti dá vyslovit jeho neplatnost kvůli nespravedlnosti. Významné pro adekvátní vyhodnocení věci je seznámení s takzvanou Radbruchovou formulí, a proto interpretuji, co všechno v ní obsahuje. Na Radbruchovu tezi se snesla i hojná míra kritiky. Pro správné pochopení rizika, které skýtá použití formule v praxi, představím důležité odlišné názory na tuto problematiku.

Většinou, až do nynějška, vzájemný konflikt řeší pouze zahraniční judikatura nebo literatura, tudíž směřuji výklad na konkrétní rozbor problému v rámci českého práva. Následně rozpor právní jistoty a spravedlnosti vylíčím v kontextu judikatury, zvláště Ústavního soudu. V českém právním systému absentuje výrazný postoj, jelikož zde v minulosti

byla dlouhá doba, kdy právní jistota, a především spravedlnost byla odsunuta na druhou kolej na úkor vyšších zájmů ať už v době totality, tak v době okupace. Pokouším se o vyplnění těchto mezer.

V závěrečné části přináším utřídění všech poznatků, vyslovuji vlastní názor na danou problematiku, který vzešel z komparace, a nastiňuji možné řešení v rámci nové právní úpravy a vývoj situace do budoucnosti.

1 Spravedlnost

Na počátku, než se pustím do hlubší analýzy problému kolize mezi oběma principy, vysvětlím, co přesně dané principy znamenají a vytyčím si jejich význam pro celý právní řád.

V první kapitole se pokusím o vymezení definice spravedlnosti. Obohatím část o představení jednotlivých rozdílných názorů a pohledů na onen princip. Následně se zaměřím na výklad druhů spravedlnosti, abych doložil citelnou významovou rozmanitost pojmu.

1.1 Definice spravedlnosti

Nejprve je na místě učinit složitou věc, totiž vyložit pojem spravedlnost. V předmluvě této části jsem použil sousloví „pokusím se o vymezení definice spravedlnosti“, což bylo zcela úmyslně. Již v dávné době se o definici pokoušelo mnoho významných právních teoretiků, filozofů a ani postupem času se žádným způsobem neustálil jednotný pohled na chápání spravedlnosti. Navíc porozumění spravedlnosti je silně ovlivněno citovým, intuitivním základem, jenž se promítá i do sféry aplikace v právu.¹ Neexistuje jedna konkrétní definice, proto interpretuji některé významné nebo podle mě stěžejní formulace, zejména s ohledem na relevanci pro tuto práci.

Spravedlnost není popisována nebo brána pouze na úrovni inteligence, ale je obsažena i v povědomí široké laické veřejnosti a diskutována v každodenním životě. Jedná se o jakýsi atribut reality, která se zobecňuje a objektivizuje.² Každý člověk si představuje pod pojmem spravedlnost něco odlišného a v tom, co je spravedlivé, natož co je nespravedlivé, se většinou jejich názory liší.³

Samotný výraz spravedlnost trpí notnou mnohoznačností. Lze ho interpretovat jak v právním, tak i v mimoprávním smyslu slova, úzké spojení má zejména s oblastí etiky. Samotný koncept spravedlnosti zcela nesplývá s pojmy jako je právo nebo právní řád, avšak vykazuje s nimi těsné propojení. Přece jen se stává, že některé právní řády jsou více nebo méně nespravedlivé a naopak.⁴ Z povahy věci se pokusím úzce zabývat pouze právním rozměrem spravedlnosti nikoli i ostatními aspekty. Snad jen na úvod představím alespoň myšlenku Johna Rawlse: *"Spravedlnost je první ctností sociálních institucí, protože pravda je systémem myšlení."*⁵

¹ VEVERKA, Vladimír. K otázce poznatelnosti spravedlnosti v právu. *Právník*, 1995, roč. 134, č. 6, s. 538-539.

² VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 13.

³ RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. 1. vydání. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 18.

⁴ MYŠIČKA, Stanislav. *John Rawls a teorie mezinárodní spravedlnosti*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014, s. 26.

⁵ RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti...*, s. 17.

Pokud bych měl začít jádrem vědomostí každého právníka, což je zákon, nelze nalézt v českém právním řádu žádnou legální definici spravedlnosti. Použita je ovšem například v § 3 zákona č. 89/2012 Sb. občanského zákoníku⁶ jako vyjádření hlavního obecného cíle soukromého práva. Shledává se jím dosažení spravedlnosti.⁷

Poté i v § 10 odst. 2 občanského zákoníku⁸ v souvislosti s metodologií nalézání práva, konkrétně metodou analogií práva, již se vyplňují otevřené mezery v právu. Hovoří se zde o tzv. principech nebo zásadách spravedlnosti. Do této kategorie náleží zejména princip rovnosti, princip právního státu reprezentovaný principem právní jistoty a principem vázanosti základními právy a svobodami a další zásady soukromého práva.⁹ Z uvedeného vyplývá, že spravedlnost je jedním ze základních předpokladů demokratického právního státu, jak je stanoveno v čl. 1 odst. 1 Ústavy České republiky¹⁰ („*Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.*“¹¹). Stát garantuje právo společně s obstaráváním jeho výkonu, a tedy i přislubuje spravedlnost obsaženou v právu a zajišťuje výkon této spravedlnosti.¹²

Spravedlnost zaujímá speciální roli mezi ostatními svrchovanými pojmy jako demokracie, stát, suverenita nebo ještě precizněji „zvláštní superpozici“, jelikož označuje správně uspořádanou společnost bez ohledu na bezpochybný význam ostatních zmíněných pojmů. Ty by totiž měly být v optimální situaci při dodržování spravedlnosti naplněny a působit ve vzájemné harmonii společně.¹³

Zaměřím se blíže na význam demokracie. V současné době nelze separovat spravedlnost a demokracii, mají k sobě úzký interní vztah. Realizace spravedlnosti se zdá jako elementární řídicí účel demokracie.¹⁴ Spravedlnost s demokracií by se měly vzájemně více

⁶ Soukromé právo vyvěrá také z dalších obecně uznaných zásad spravedlnosti a práva.

⁷ VEČEŘA, Miloš, HURDÍK, Jan, HAPLA, Martin a kol. *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 97.

⁸ Není-li takové ustanovení, posoudí se právní případ podle principů spravedlnosti a zásad, na nichž spočívá tento zákon, tak, aby se dospělo se zřetelem k zvyklostem soukromého života a s přihlédnutím k stavu právní nauky i ustálené rozhodovací praxi k dobrému uspořádání práv a povinností.

⁹ MELZER, Filip, TĚGL, Petr a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek I, § 1-117*. 1. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 198-199.

¹⁰ ŠEVČÍK, Vlastimil. Některé ústavní aspekty řízení před obecnými soudy. *Bulletin advokacie*, 1998, č. 6-7, s. 6.

¹¹ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

¹² BERTELMANN, Karel. K problému společenské a lidské spravedlnosti. *Právník*, 1995, roč. 134, č. 10-11, s. 1012.

¹³ DUFEK, Pavel. *Úroveň spravedlnosti: liberalismus, kosmopolitismus a lidská práva*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2010, s. 25.

¹⁴ WEINBERGER, Ota. Teorie spravedlnosti, demokracie a právní politika. *Právník*, 1995, roč. 134, č. 6, s. 521–522.

či méně doplňovat. Například po demokratických volbách by mělo nastat spravedlivé uspořádání společnosti nediskriminující opozici nebo jiné skupiny obyvatelstva.¹⁵

Protipólem demokratického státního uspořádání je totalitní stát. Deklaruje cokoli, co se mu zlíbí. Vše, co je mu po vůli, si vynucuje silou a při tom si neklade žádné limity pro uplatňování této vlastní svévole. Pokud však podle pozitivistického učení podpoří tento stav logickým uceleným systémem (sepsané právní normy v právních předpisech obsahující překroucená totalitní fakta), je tím splněna podmínka zákonnosti práva, která je spjata s formálním pojetím zákona. Totalitní stát tedy představuje nevyhnutelný následek rozpadající se idey spravedlnosti.¹⁶ V minulosti nastal odklon od spravedlnosti i v naší vlasti za vlády komunistické strany.

Dále figuruje v § 1 zákona č. 99/1963 Sb. občanského soudního řádu, kde je spravedlnost myšlena ve smyslu procesním s vystavěním na formální spravedlnosti, tedy na pravidlu, že účastníci civilního řízení mají za stejných podmínek stejná práva a povinnosti, bez ohledu na jejich osobní vlastnosti a na specifické okolnosti situace.¹⁷ Z uvedené koncepce je jasné, že spravedlnost by měla být jedním z atributů nezávislosti a nestrannosti soudce vůči každé jednotlivé osobě vystupující v rámci právního vztahu, což dokládá i § 79 odst. 1 zákona č. 6/2002 Sb. o soudech a soudcích, ve kterém je stanoveno následující: „*Soudci a přísedící jsou při výkonu své funkce nezávislí a jsou vázáni pouze zákonem. Jsou povinni vykládat jej podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a rozhodovat v přiměřených lhůtách bez průtahů, nestranně a spravedlivě a na základě skutečností zjištěných v souladu se zákonem.*“¹⁸ Nicméně psané právo v zákonech, jak uvádím výše, žádné vymezení pojmu neposkytuje.

Po zákonu je zapotřebí si rozebrat důležité ideje o spravedlnosti předních právníků a myslitelů. Spravedlnost lze formulovat primárně pozitivně, avšak v některých případech je vhodné přemítat i o negativní definici, významově obdobně důležitou jako pozitivní. Někteří autoři dokonce uvádí i protipól pojmu a stanovují, co je nespravedlnost.

Pokud je nutné zjistit, co je spravedlnost a co je spravedlivé, lépe se to nalézá negativním způsobem.¹⁹ Negativní vymezení vychází již z původní teorie společenské smlouvy, která je konstruována jako akt obrany před nebezpečím, zlem, mocí a nespravedlností. Odtud vyvěrá empirie a vize chránit existenci člověka před zlem ve smyslu základního

¹⁵ HRUBEC, Marek (ed.). *Globální spravedlnost a demokracie*. 1. vydání. Praha: Filosofía, 2004, s. 10-11.

¹⁶ BRUNNER, Emil. *Justice and the social order*. 1. vydání. New York: Harper and Brothers, 1945, s. 7.

¹⁷ SVOBODA, Karel. In SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta a kol. *Občanský soudní řád*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 2-3.

¹⁸ Zákon č. 6/2002 Sb., zákon o soudech a soudcích, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹ SLÁMA, Milan. *Příběhy spravedlnosti: uvedení do základních témat*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 27.

předpokladu života. Dalším z důvodů se jeví postoj, že právo může poskytnout ochranu pouze před silnou nespravedlností a zbytek zajišťuje až následná aplikace konkretizace a upřesňování v sociální rovině.²⁰

Pro další rozbor tématu je nezbytné alespoň lehce nastínit několik myšlenek již dávno vyslovených Aristotelem, který jako jeden z prvních položil základní kámen ke správnému chápání pojmu spravedlnost. Interpretuje ji jako nejdokonalejší ctnost.²¹ Vyslovený názor opírá o příklad udávající, že spravedlnost cílí na dobro druhého, protože upřednostňuje úspěch druhého, ať už vládce nebo jiného spoluobčana. Uvádí i jakési subjektivní vnímání každé osoby, které charakterizuje tak, že je dána dichotomie spravedlnosti a nespravedlnosti podle toho, jestli chce, co je spravedlivé, a tak i koná, nebo naopak chce, co je nespravedlivé, a podle toho také koná. Úvahám o nespravedlnosti věnuje značný prostor. Vzhledem k právu považuje za nespravedlivé nedbání občanské rovnosti, nárokování více než má jedinec mít, jakož i zejména jednání ignorující zákony.²² Aristoteles tak vdechl život takzvané legální spravedlnosti, o níž bude blíže pojednáno v druhé podkapitole.

Výraz ctnost zakládá mnohá východiska ve filozofických úvahách. O co se vlastně jedná? Ctnost vyznačuje osobní vlastnost každého člověka a v právu samozřejmě každého soudce. Význam slova, jak již bylo naznačeno, má mnoho společného se subjektivní spravedlností. Obohacuje člověka jako jeho smýšlení mající vliv na uskutečnění objektivní spravedlnosti spočívající v konání ve vztazích mezi lidmi například tím, že obchodník uvádí spravedlivé ceny podle skutečné hodnoty prodávané věci a nikoli lživé, příliš drahé nespravedlivé ceny v úmyslu se obohatit.²³

Pokud budu dále čerpat z Aristotelova vidění spravedlnosti jako ctnosti, plynule mohu navázat dílem J. Rawlse. Rozděluje původní Aristotelův celistvý úsudek na dva fragmenty. Prvním označuje ctnost institucí. Druhým nazývá ctnost jednotlivých jednání osob, respektive jako bytostnou ctnost lidského chování. V eseji Spravedlnost jako fairness se zabývá spravedlností jako jednou z mnoha z ctností společenských institucí, které se postupem času stanou neúčinné, zastaralé, ponižující nebo jiným způsobem nedokonalé, aniž jsou proto nespravedlivé. Nelze je poté zaměňovat s globální vizí dobré společnosti, ale jedná se pouze o část každé takové představy. Mohou tedy existovat jisté nerovnosti, které se jeví jako lehce nespravedlivé, a přesto je celá společnost vnímána jako spravedlivá.²⁴

²⁰ VEVERKA, Vladimír. K otázce poznatelnosti spravedlnosti v právu..., s. 542-544.

²¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 1. vydání. Bratislava: Pravda, 1979, s. 116.

²² Tamtéž.

²³ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 138.

²⁴ RAWLS, John. Spravedlnost jako fairness. *Reflexe*, 1995, č. 13, s. 2.

Pro shrnutí o spravedlnosti jako ctnosti ještě zmíním náhled Hanse Kelsena. Prioritně pohlíží na spravedlnost jako možnou nikoli nutnou vlastnost společenského řádu. Pouze sekundárně se jedná o lidskou ctnost, protože pro člověka má být spravedlivé to, když jeho chování je konformní se společenským řádem, který se dá vykládat jako spravedlivý. Co však znamená, když se řekne, že je řád spravedlivý? Je to takový řád, pod nímž všichni nalézají štěstí a spokojenost. Touha po spravedlnosti je věčnou žízň člověka po štěstí. Pokud nemůže najít takové štěstí jako jedinec, musí ho nacházet ve společnosti. Spravedlnost pak tedy eskaluje jako společenské štěstí garantované sociálním řádem.²⁵

John Rawls vychází v díle *Teorie spravedlnosti* z koncepce abstrakce známé teorie společenské smlouvy, neberoucí v úvahu spravedlnost institucí. Představuje si spravedlnost jako slušnost. Pojetí v sobě odráží myšlenku původního stavu rovnosti, ke kterému patří, že „*nikdo nezná své místo ve společnosti, své třídní postavení nebo sociální status; nikdo ani nezná své šance při rozdělování přírodních vloh a schopností, ani svou inteligenci, sílu apod.*“²⁶ Strany smluvního vztahu jsou kompletně nevědomé ke všemu, což zaručuje, že ani jeden ani druhý nemůže být na něčí úkor zvýhodněn, jelikož každý má tendenci upřednostňovat sám sebe k získání prospěchu.²⁷

Pro zachování rovnosti vyslovuje dva principy. Prvním principem myslí rovnost a zachování základních práv a svobod, druhým vyrovnání sociální a ekonomické nerovnosti mezi členy společnosti. Výklad prvního principu je možné uchopit tím způsobem, že každý člověk musí mít právo na co možná nejobsáhlejší balíček základních svobod, které jsou obdobné i pro jiné osoby. Druhý princip²⁸ indikuje sociální a ekonomickou nerovnost tak, aby zasažený tímto stavem mohl mít rozumné očekávání prospěchu z tohoto stavu a současně měl přístup k úřadům, které mu poskytnou možná východiska řešení.²⁹ Nespravedlnost už jen tak mimochodem zmiňuje jednoduše jako „*prostě nerovnost, která není ku prospěchu každého.*“³⁰

Gustav Radbruch uvádí názor blízký již vyslovenému výše. Posuzuje spravedlnost jako rovnost. Se stejnými se má nakládat stejně a odlišnými do určité míry různosti odlišně. Zároveň si klade otázky, za prvé, na koho má být nahlíženo jako stejného, popřípadě jako odlišného a za druhé, jak s ním má být tedy optimálně zacházeno? Spravedlnost jako taková

²⁵ KELSEN, Hans. *Essays in legal and moral philosophy*. 1. vydání. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1973, s. 1-2.

²⁶ RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti...*, s. 21-22.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Nazývaný též princip rozdílu.

²⁹ RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti...*, s. 48.

³⁰ Tamtéž, s. 49.

má povahu skořápky. Pokud se chce dostat k jádru musí nastoupit otázka účelnosti. Již výše uvádím souvislost mezi spravedlností a právním státem. Radbruch se táže na provázanost účelu práva s účelem státu.³¹

1.2 Druhy spravedlnosti

V první podkapitole jsem představil rozmanitost definic spravedlnosti společně s některými zajímavými neotřelými pohledy myslitelů. Aby bylo možné si vytříbit podklad pro následnou komparaci s právní jistotou, v následující podkapitole rozštěpím spravedlnost jako nadřazený pojem na několik podřazených druhů, z nichž vzejde postupný ucelený řetězec poznatků.

Teorie opět není zcela jednotná, když přijde na otázku klasifikace spravedlnosti. Existuje mnoho různých členění. Postupně představím legální, objektivní, subjektivní, morální, sociální, distributivní, komutativní, restituční, retributivní a retroaktivní spravedlnost.

Za stěžejní třídění shledávám to, jež rozděluje spravedlnost jako nejzásadnější pojem nejen práva, který se prolíná společenskými vztahy, úvahami, teoriemi a vědními obory, na tři druhy. Jako hlavní účel existence práva stojí jeden z typů spravedlnosti, a to legální, poté jako základní kategorie morálky, morální spravedlnost, a třetí, jako základní kategorie sociálních ideálů, sociální spravedlnost.³² Na všechny se chystám poukázat, přičemž stěžejní pro celou práci by měla být část pojednávající o legální spravedlnosti, jež byla nastíněna již v počátečních úvahách.

Už v úvodní kapitole bylo nezbytné zmínit několik relevantních členění.³³ Jedním z typů vyznačujících se vlastnostmi pozitivního práva, tzv. právnost, myšlena jako spravedlnost soudce, se inkorporuje do psaného práva. Jinými slovy, zda je daná norma při aplikaci na konkrétní případ v souladu se zákonem nebo nikoli. Vedle právnosti působí ještě spravedlnost v užším smyslu se specifickými vlastnostmi. Tato se týká nikoli soudce ale zákonodárce, jakožto předzákonná nebo nadzákonná idea práva. Zákonodárce má za úkol posuzovat při utváření právních norem jeho správnost.³⁴

Jako základním a univerzálním druhem spravedlnosti je mnohými vnímána ta morální. Jedná se o celkový životní postoj člověka vyvíjející se již od narození, formující se zejména

³¹ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva...*, s. 62.

³² VEČEŘA, Miloš. Postmoderní fragmentace spravedlnosti. In BARÁNY, Eduard (ed.). *Zmena práva*. Bratislava: SAP, 2013, s. 36.

³³ Rozdělení subjektivní a objektivní spravedlnosti.

³⁴ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva...*, s. 138.

při dospívání, jímž si utváří vlastní pohled na svět, na to, co je dobré, a ke správnému konání.³⁵ Na spravedlnost má velký vliv subjektivní vnitřní přesvědčení člověka společně s jeho hodnotami, zásadami, ale koneckonců i společenský život, či rodinná výchova. Vykazuje i propojení s náboženským vyznáním, které vytváří ideový a normativní základ pro morální vědomí jednotlivců.³⁶ Uvedené duševní elementy, ať už každého jedince nebo kolektivu, se do právních norem vnášejí právě skrz východisko spravedlnosti.³⁷

Pro shrnutí se sluší uvést, že každý člověk, každá společnost i náboženství zaujímá své vlastní přesvědčení o tom, co je spravedlivé. Taková subjektivní spravedlnost vytváří obsah, který je poté vtělován do právního rámce považovaný za objektivní spravedlnost.³⁸ Žádný z politických režimů společnosti by neměl prosazovat, jak již se to stalo mnohokrát v minulosti, jedno chápání právě té své spravedlnosti, preferující pouze vlastní zájmy a nastolovat tak vládu.³⁹ Soudce při rozhodování sporu by měl rozhodovat primárně podle objektivní spravedlnosti. K morální přihlédne pouze v krajně nespravedlivých protismyslných případech.

Zatímco morální spravedlnost nedisponuje úplně bezprostředním svazkem s právem, ale váže se především na morálku, legální spravedlnost je s ním úzce, přímo nerozlučně, spjata. Poskytuje právní základ pro všechny normy právního řádu. Ostatně pokud by právo nepostulovalo ideu spravedlnosti, postrádalo by svůj veškerý smysl.⁴⁰ Nicméně, jak již bylo pojednáno výše, spravedlnost nevyznívá jen jako pravidlo obsažené přímo v právních normách, ale obzvlášť se spojuje s určitými hodnotami chování založené na skutečnostech a faktech v jednotlivých právních sporech.⁴¹

Výstavba spravedlnosti v právu musí spočívat na pevných základech, jež představuje princip rovnosti. Spočívá v identickém, rovném zacházení ke všem osobám práva, aby každá taková osoba měla stejné možnosti k uplatňování svých práv. Vedle principu rovnosti však musí vystupovat i jistá korekce v závislosti na každém jednotlivém případě. Soudní judikatura oplývá zcela nenahraditelným významem pro legální spravedlnost. Soud dává najevo svůj názor na specifický problém zároveň s výkladem právních otázek. Pokud příliš často dochází k antagonistickému názoru jiných obecných soudů na tutéž otázku, dochází

³⁵ VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu...*, s. 71.

³⁶ OSINA, Petr. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 214.

³⁷ HANUŠ, Libor. Svévole, moralita a právní argumentace. *Právní rozhledy*, 2010, roč. 18, č. 4, s. 130.

³⁸ TYL, Tomáš. Pojem spravedlnosti – analýza problému. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2001, roč. 9, č. 2, s. 193.

³⁹ SLÁMA, Milan. *Příběhy spravedlnosti: uvedení do základních témat...*, s. 91.

⁴⁰ BUBÍK, Tomáš. *Filosoficky o spravedlnosti*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007, s. 22.

⁴¹ VEVERKA, Vladimír, BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří. *Základy teorie práva a právní filozofie*. 1. vydání. Praha: Codex, 1996, s. 304.

k znevážení spravedlnosti meritorních rozhodnutí. Napravit vzniklé anomálie má za úkol Nejvyšší soud České republiky svojí judikaturou.⁴²

Poté, co jsem předznamenal význam legální spravedlnosti, poskytnu náhled i na její typologii. Jako první uvádím podobor založený na takzvaném přerozdělovacím principu. Distributivní spravedlnost v sobě váže dvě oblasti. První je náležité, a především spravedlivé, rozdělování statků, povinností, kompetencí, práv, práce i jiných funkcí v lidské společnosti. Následně vede po dosažení žádoucího díla ke spravedlivému přidělení výsledků a plodů produkce společné práce.⁴³

I když každý stát chrání primárně svoji legální spravedlnost, nesmí sekundárně dojít k narušení principu rovnosti nespravedlivým přerozdělováním podle nerovných kritérií. Aby mohlo dojít k náležitému rozvoji distributivní spravedlnosti, musí být splněn předpoklad demokratického státu se spravedlivou ústavou zajišťující vysoký standard základních lidských práv a svobod. Mezi tato práva patří svoboda rovnoprávných občanů, svoboda svědomí, svoboda myšlení, svoboda podnikání, v neposlední řadě i politická svoboda. Vláda by měla garantovat životní minimum jako finanční pomoc rodinám.⁴⁴ Za vlády socialismu docházelo k nespravedlivé distribuci, jelikož se nepřihlíželo k obtížnosti vykonávané práce, odlišnosti preferencí a voleb ohledně příjmu a volného času.⁴⁵

Komutativní spravedlnost, nebo též vyrovnávací, směřuje na soukromé právo konkrétně závazkové právní vztahy. Zároveň také pojímá mnohé prvky trestního práva. Charakterizuje objekty smluv, respektive směny založené buď na dobrovolnosti jako je nájem, koupě, půjčka nebo nedobrovolnosti jako krádež, podvod, vražda.⁴⁶ Analyzuje kritéria a hodnoty, podle nichž se rozhoduje o ekvivalentnosti plnění jedné strany smlouvy/právního vztahu vůči protiplnění druhé strany smlouvy/právního vztahu. Opět je hlavním cílem zkoumání spravedlnosti jako rovnosti mezi oferentem a akceptantem.⁴⁷

Pokud v rámci směny dojde jednáním subjektu ke vzniku škody nebo užitku, opozitní subjekt by měl mít zájem na spravedlivém vyrovnání. Rovnováhu vzešlé situace má nalézat restituční spravedlnost. Zároveň motivuje jednajícího ke konání, případně k nekonání, skrz adekvátní odměnu nebo trest.⁴⁸

⁴² CHALUPA, Luboš. Právní význam judikatury. *Bulletin advokacie*, 2011, č. 6, s. 25.

⁴³ WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce: (úvod do teorie práva)*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 196.

⁴⁴ RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti...*, s. 169.

⁴⁵ COHEN, Gerald Allan. *Iluze liberální spravedlnosti*. 1. vydání. Praha: Filosofía, 2006, s. 111.

⁴⁶ OSINA, Petr. *Teorie práva...*, s. 215.

⁴⁷ WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce: (úvod do teorie práva) ...*, s. 196.

⁴⁸ Tamtéž, s. 196.

Vytvořenou nerovnováhu má za úkol napravovat i retributivní spravedlnost. Její existence je důležitá zejména při řešení kompenzování náhrady vzniklé škody, či řešení nákladů řízení podle zásady odpovědnosti za výsledek sporu.⁴⁹ Snaží se vybalancovat nerovnost dvou osob v rámci právního vztahu.⁵⁰ Hlavní vztah má však k trestnímu právu, kde nerovnost řeší radikálním způsobem. Pokud pachatel spáchal trestný čin, následuje odplata ve formě uložení trestu.⁵¹

Odlišný pohled než právnický poskytuje sociální spravedlnost. Na rozdíl od legální a morální, které usměrňovaly jedince, adresuje požadavek spravedlivého jednání státu, respektive společnosti právě vůči jednotlivci nebo určitým skupinám občanů.⁵² Defacto se jedná o právo každé osoby vůči státu založeném na principu rovnosti a zásluhovosti. Do popředí vstupuje určitý sociální cíl, jemuž má být podřízena celá procedura uplatňování práva. U jednotlivých dílčích aplikací práva se poměřuje efektivnost dosažení vytyčeného cíle.⁵³

Za specifickou formu spravedlnosti, která je nadmíru podstatná zejména pro tuto práci, se označuje retroaktivní spravedlnost. Má za svůj cíl napravovat neblahou minulost spojenou zejména s totalitními režimy, kdy většinou nebylo zajištěno řádné fungování soudů, nebo bylo ovlivňováno, koho trestně stíhat a koho naopak nikoli. Zároveň řeší problémy spojené se zákazem zpětné účinnosti zákonů.⁵⁴ Ve třetí části budu zkoumat zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu, jenž odráží úsilí o retroaktivní spravedlnost v České republice.

⁴⁹ BALCAROVÁ, Anna. English rule vs. American rule. *Právní rozhledy*, 2019, roč. 27, č. 8, s. 279.

⁵⁰ SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo: esej o společnosti a jejích institucích*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2015, s. 240.

⁵¹ ZEHR, Howard. Retributive justice, Restorative justice. *New perspectives on crime and justice: Occasional papers of the MCC Canada Victim Offender Ministries Program and the MCC U. S. Office of criminal justice*, 1985, č. 4, s. 13.

⁵² OSINA, Petr. *Teorie práva...*, s. 217.

⁵³ VEČEŘA, Miloš, HURDÍK, Jan, HAPLA, Martin a kol. *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva...*, s. 107.

⁵⁴ HLADÍK, Radim. Between resentment and forgiveness: Public histories in the Czech and South African transitions. *Teorie vědy*, 2009, roč. 31, č. 2, s. 127.

2 Právní jistota

V následující kapitole se zaměřím na výklad druhého principu, který stojí v opozici vůči spravedlnosti, a to právní jistotu. Práce míří ke komparaci těchto dvou principů s následným vyústěním v podobě vyřešení předjímaného konfliktu. Proto je nezbytné se seznámit s důležitostmi právní jistoty pro celý český právní řád, eventuálně i pro celý právní systém. Dá se hovořit o fenoménu právní jistoty. Svě zastoupení nachází v kontinentálním systému práva i v angloamerickém systému. V common law ovšem není považována za formální princip, ale za důsledek dlouhodobé kontinuální tradice.⁵⁵

Poté postupně ozřejmím dva instituty spjaté s právní jistotou. V druhém pododdílu se jedná o princip zákazu odepření spravedlnosti a v posledním, třetím, o promlčení. V rámci pojednání o promlčení analyzuji judikaturní případ, kde došlo k rozepři o uplatňování námitky promlčení, jelikož byla vznesena v nesouladu s dobrými mravy.

2.1 Právní jistota jako právní princip

Právní jistota je jedním z klíčových právních principů. Představuje elementární východisko práva, se kterým má co možná nejužší spojení. V podstatě to znamená, že na právní jistotě stojí a padá celý právní řád. Předpokládá, že se aplikují co nejkonkrétnější normy s maximální mírou účinnosti.⁵⁶ Hlavním účelem existence právní jistoty je bezpochyby snaha zamezit deformacím práva, například retroaktivitě zákona, kabinetní justici nebo rozporům v zákonech.⁵⁷ Jakmile dochází k frekventovaným změnám právní úpravy, vzniká jistá nerovnost v intertemporálním smyslu.⁵⁸

Právní jistotou není myšlena, jak by se dalo na první pohled podle jazykového výkladu zdát, jistota poskytována právem, např. před trestnými činy krádeže, vraždy a jinými, nýbrž jistota stálosti samotného práva.⁵⁹ Radbruch vyslovuje 4 předpoklady pro opravdovou existenci právní jistoty. Myšlenku zakládá na úvodním nejdůležitějším požadavku, aby celý právní řád byl vystaven na pozitivním právu, respektive zákonném právu. Poté se musí ono právo opírat o nepochybné skutečnosti, nikoli odkazovat soudce na subjektivní morální hodnoty o konkrétním případě prostřednictvím neurčitých právních pojmů jako dobré mravy

⁵⁵ SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. 1. vydání. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 366.

⁵⁶ ALEXY, Robert. Právní jistota a správnost. In GERLOCH, Aleš, TRYZNA, Jan, WINTR, Jan (ed.). *Metodologie interpretace práva a právní jistota*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 123.

⁵⁷ OSINA, Petr. *Teorie práva...*, s. 87.

⁵⁸ BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří, GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2004, s. 281.

⁵⁹ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva...*, s. 147.

nebo dobrá víra.⁶⁰ Jinak řečeno, jak již jsem uvedl výše, soudce by měl uplatňovat subjektivní spravedlnost střídmě a vzácně.

Třetí kritérium navazuje na druhé s postulátem co možná nejpřísnější konkrétnosti skutečností, jež vedou ke vzniku právních následků. Nakonec má být pozitivní právo svazováno velkou mírou rigidity, nesmí podléhat častým změnám. Zárukou posledního předpokladu by měla být dělba moci a systém brzd a rovnováh.⁶¹

Zastavím se u požadavku určitosti skutečností. Podle mého názoru větší míra relativnosti určitosti pojmů není přímo na škodu. Vede naopak k menší míře kauzality jednotlivých ustanovení právních předpisů, a tedy liberálnějšímu, volnějšímu výkladu práva, případně aplikaci spravedlnosti v jednotlivých případech na úkor právě právní jistoty. Kupříkladu ve správním právu je frekvence výskytu neurčitých právních pojmů hojnější. Na druhou stranu v rámci především veřejného práva by se mělo k takovým pojmům přistupovat se značnou obezřetností a vykládat je za pomoci ustálené judikatury. Předložené úskalí zmiňuje i Radbruch, když dodává, že *„potřeba právní jistoty může také vést k tomu, že faktické poměry se stávají poměry právními, ba dokonce nanejvýš paradoxním způsobem k tomu, že bezprávi se stává právo.“*⁶²

Jak už jsem naznačil v úvodu kapitoly, princip právní jistoty je jedním z atributů materiálního právního státu, jak je stanoveno v čl. 1 odst. 1 Ústavy České republiky.⁶³ Základním znakem právní jistoty jako předpokladu právního státu je státní uspořádání, v němž může mít každý důvěru v právo.⁶⁴ Jaké zřízení se tedy zdá být tím správným? Ústava výslovně hovoří o demokratickém uspořádání jako protikladnému vůči totalitnímu v letech 1948-1989⁶⁵ neboli socialistickému, jak uvádí Ústava Československé socialistické republiky z roku 1960.⁶⁶ Dodržování právní jistoty tudíž typizuje demokratický stát, kdežto v autoritářských režimech dochází k potlačování tohoto principu.

Jak lze vyložit princip právní jistoty a co přesně značí? *„Princip právní jistoty de facto znamená, že právo tihne ke stálosti a ten, jenž se na něj spolehne, nemá být zaskočen nějakým*

⁶⁰ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva...*, s. 147-148.

⁶¹ Tamtéž, s. 148.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Nález Ústavního soudu ze dne 24. května 1994, sp. zn. Pl. ÚS 16/93.

⁶⁴ Usnesení Ústavního soudu ze dne 28. července 1998, sp. zn. IV. ÚS 34/97.

⁶⁵ MIKULE, Vladimír, SUCHÁNEK, Radovan. In SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SUCHÁNEK, Radovan, SYLLOVÁ, Jindřiška. *Ústava České republiky. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 12.

⁶⁶ Československá socialistická republika je socialistický stát, založený na pevném svazku dělníků, rolníků a inteligence, v jehož čele je dělnická třída.

*překvapivým a neočekávaným zvratem.*⁶⁷ Značí záruku státu pro případ zásahu do subjektivního práva jakékoli osoby. Pokud osoba využije možnost obrátit se na soudní instanci, dopomůže státní moc k ochraně jejího ohroženého subjektivního práva, nebo k jeho realizaci. Naopak v případě porušení právního předpisu je zárukou spravedlivého potrestání rušitele.

Právní jistota vykazuje i jistý procesní aspekt, který se shledává ve skutečnosti, že o určité právní nesnázi subjektu práva bude rozhodovat příslušný orgán nestranně a spravedlivě podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.⁶⁸ Doplnuje tak další ústavní princip zákonného soudece.

K jednotlivými složkám právní jistoty patří předvídatelnost práva společně s legitimní předvídatelností postupu orgánů veřejné moci ipso iure.⁶⁹ Pojmy bývají často zaměňovány, ovšem nejedná se zcela přesně o synonymické výrazy ani nedisponují identickým obsahem. Legitimní očekávání, jako užší kategorie než právní jistota, v sobě zračí predikci použití jednotného textu zákona, jakož i shodný, obdobný výklad právního předpisu orgánem veřejné moci.⁷⁰ Odlišné verdikty a názory orgánů veřejné moci na interpretaci právních předpisů jsou přípustné, avšak je třeba mít na paměti případnou nebezpečnost takového zásahu pro právní jistotu.

Pokud společnost chce náležitě dodržovat princip právní jistoty, jeví se jako neadekvátnější variantou, aby právo představující esenci a zároveň živnou půdu pro institut právní jistoty bylo rezistentním systémem.⁷¹ V kdejaké konkrétní situaci musí být jednáno obezřetně. Jakékoli odchýlení by mělo být náležitě odůvodněno.⁷² Na druhou stranu však neexistuje a ani nemůže existovat žádná garance stálosti judikatury, aby se u každého jednotlivého případu mohly vystihnout všechny odlišné nuance. Žádný případ není zcela shodný s případem, již řešeným v minulosti. Hlavní důvod se ovšem spatřuje v neustálé evoluci právního myšlení. Na bázi čerstvých poznatků je potřeba změnit nebo překonat již zastaralý právní názor.⁷³

Proč soudce mění svůj právní názor? Mimo například právní omyl se tak děje zejména s motivací o naplnění ambice prosadit spravedlnost. Právník posoudí pozdější skutkový stav

⁶⁷ ČECHOVÁ NÁPLAVOVÁ, Jana. *Krátce k principu právní jistoty ve světle aktuální judikatury* [online]. Epravo.cz, 23. ledna 2014 [cit. 27. dubna 2019]. Dostupné na: <<https://www.epravo.cz/top/clanky/kratce-k-principu-pravni-jistoty-ve-svetle-aktualni-judikatury-93342.html?mail>>.

⁶⁸ REMUNDA, Ivo. Česká republika je právní stát (?). *Právní rozhledy*, 2008, roč. 16, č.14, s. 526.

⁶⁹ ČECHOVÁ NÁPLAVOVÁ, Jana. *Krátce k principu právní jistoty ve světle aktuální judikatury*.

⁷⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 23.ledna 2018, sp. zn. I. ÚS 520/06.

⁷¹ GAVALEC, Miroslav. Súdny výklad a právná istota In BARÁNY, Eduard (ed.). *Zmena práva*. Bratislava: SAP, 2013, s. 252.

⁷² Nález Ústavního soudu ze dne 23. ledna 2018, sp. zn. I. ÚS 520/06.

⁷³ Nález Ústavního soudu ze dne 12. prosince 2013, sp. zn. III. ÚS 3221/11. bod 29.

odlišně než dřívější i v případě, pokud vykazují markantní podobnosti a rozsah hypotézy právních norem, které chce aplikovat, se navzájem kryjí. Odlišnost plyne exkluzivně z přeměny subjektivních hodnotových preferencí právníka. On sám tuto změnu chápe jako součást vlastního úsilí o dosažení spravedlivějšího běhu věcí.⁷⁴

Ústavní soud klade velké požadavky na změnu judikatury Nejvyššího soudu, jelikož čím výše se v soudní soustavě rozhoduje, k tím citelnějšímu zásahu do právní jistoty může dojít. Rozhodnutí musí být vydána za výhrady demokratického právního státu, čili jedná se o legitimní výsledek rozhodovací činnosti nezávislého a nestranného soudu. Klíčová je úvaha, jež rozhodnutí již učiněná a v nich obsaženou interpretaci považuje za součást příslušné vykládané normy v materiálním smyslu. Při existenci dostatečně legitimního důvodu pro změnu interpretace právní normy musí být precizně dodržen procedurální postup v procesních předpisech, až teprve poté lze změnu akceptovat. Jedním z důležitých aspektů zvláštního procesního postupu s úmyslem zajistit co možná nejcitlivějšího rozhodování představuje širší okruh soudců podílejících se na vynášení verdiktu.⁷⁵ Právní jistota tedy musí být zajištěna i díky precizní tvorbě práva.

2.2 Zákaz odepření spravedlnosti

Elementární prvek, který slouží k upevnění právní jistoty, představuje základní právo každého na soudní rozhodnutí, stanovené v článku 36 Listiny základních práv a svobod. Soudní, popřípadě jiné řízení (před správním orgánem), musí bezpodmínečně proběhnout, aby bylo právu učiněno zadost. Pokud soudce zavrhne rozsoudit daný spor z důvodu mlčení, nejasnosti, nebo neúplnosti zákona, nebo z jakéhokoli jiného důvodu, páchá takzvané odepření spravedlnosti.⁷⁶

O denegatio iustitiae/odepření spravedlnosti, se hovoří v případě, kdy soud odmítl poskytnout ochranu subjektivnímu právu fyzické, či právnické osobě bez zákonných důvodů. Jedná se dokonce až o tak vysoce nežádoucí stav, že dosahuje charakteru protiústavnosti.⁷⁷

Jestliže zákon nestanoví přesně, jak má soudce rozhodnout, musí takovou vzniklou mezeru zaplnit vlastní interpretací a uplatnit tak subjektivní spravedlnost. Někdy je potřeba tak extenzivního výkladu, že dochází k dotváření práva. Pořád se ale jedná o rozhodnutí

⁷⁴ KÁČER, Marek. Zmena právného názoru. In BARÁNY, Eduard (ed.). *Zmena práva*. Bratislava: SAP, 2013, s. 337-339.

⁷⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 20. září 2006, sp. zn. II. ÚS 566/05.

⁷⁶ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 216-217.

⁷⁷ HENDRYCH, Dušan a kol. *Právní slovník*. 3. podst. rozš. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 133.

podle práva zacelující mezeru v zákoně, nikoli mezeru v právu.⁷⁸ V určitých odvětvích práva případně jejich menších dílčích okruzích, úzce spojených s právní jistotou a ústavně garantovanými základními právy a svobodami, není dotváření práva soudci přípustné. Nastíněná výhrada svědčí oblastem trestního práva hmotného nebo daňového práva, správního trestání, kompetencí státních orgánů a dalším.⁷⁹

2.3 Vztah promlčení k právní jistotě

České soudy aplikují právní jistotu v rámci rozhodovací činnosti ve vydatném množství případů. Jak běží čas, právo by mělo být co nejvíce stálé a neměnné. Čím delší období uplynulo od případu, lidé zapomínají, ztrácí se důkazy, hůře se prokazují určité skutečnosti právního vztahu. K dalšímu z institutů upevňující právní jistotu patří promlčení.⁸⁰

Právní úprava promlčení vychází z ochrany právní jistoty účastníků právního vztahu, spočívající v zamezení dlouhodobě trvajících občanských subjektivních práv a jim odpovídajícím povinnostem. Nejistota dlužníka, jestli věřitel bude svoji pohledávku po něm požadovat, by neměla trvat neúnosně dlouhou dobu.⁸¹

Jedná se o následek marného uplynutí času v právu, působící na právní poměry. V soukromém právu se nárok uplynutím promlčecí lhůty stává podmíněným, čímž věřiteli vzniká právo ohradit se námitkou promlčení. V případě, že bude vznesena námitka promlčení v rámci soudního řízení, zbavuje subjektivní právo dlužníka nároku. Právo sice nezaniká, avšak existuje nadále jen jako naturální obligace, čili pozbude pro nemožnost vynutit plnění u soudu žalovatelnosti.⁸² Promlčení charakterizuje blízký vztah k prekluzi, která je jako sesterský institut taktéž projevem právní jistoty. Uplatnění námitky promlčení ovšem, mimo jiné rozdíly mezi instituty, čistě závisí na konání dlužníka, kdežto k prekluzi se přihlíží *ex offio*.⁸³

Může ovšem nastat situace, kdy soud přizná právo na plnění z důvodu spravedlnosti na úkor právní jistoty, i když právo již bylo promlčeno. Stávalo se tak ještě i při účinnosti zákona č. 40/1964 Sb. občanského zákoníku, když bylo uplatnění námitky promlčení

⁷⁸ KNAPP, Viktor. *Teorie práva...*, s. 66.

⁷⁹ VEČEŘA, Miloš, HURDÍK, Jan, HAPLA, Martin a kol. *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva...*, s. 75.

⁸⁰ MELZER, Filip, TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419-654*. 1. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 882.

⁸¹ Nález Ústavního soudu ze dne 11. května 2000, sp. zn. III. ÚS 158/99.

⁸² BÍLKOVÁ, Jana. In PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2017, s. 648-649.

⁸³ LASÁK, Jan, VYHNÁLEK, Ladislav. Právní jistota a promlčená zástavní práva. In SEHNÁLEK, David, ŠRAMKOVÁ, Dana, VALDHANS, Jiří, ŽATECKÁ, Eva, SVOBODOVÁ, Klára, KYNCL, Libor, KANDALEC, Pavel. *Dny veřejného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 101.

proti dobrým mravům. Judikatura té doby však je nadále použitelná, jelikož nyní spadá pod § 8 zákona č. 89/2012 Sb. občanského zákoníku⁸⁴ o zákazu zneužití práva.⁸⁵ Za normálních okolností uplatnění námitky promlčení žádným způsobem neporušuje dobré mravy. Ve specifických případech ovšem může soud shledat ve využití tohoto institutu zneužití práva na úkor účastníka, který nezavinil uplynutí promlčecí lhůty. Požadavek souladnosti s dobrými mravy znamená pro soudce pravidlo posuzovat právní věci s ohledem na spravedlnost a slušnost. Slouží jako důležitý interpretační korektiv, řízený ideou spravedlnosti, při výkladu mnohoznačných právních norem, jak proklamuje Nejvyšší soud České republiky.⁸⁶

Popsané dilema, zda byla podána námitka promlčení v rozporu s dobrými mravy, a tudíž odepřena spravedlnost stěžovatele, řešil soud v rámci nálezu ze dne 25. října 2016 sp. zn. II. ÚS 2062/14. Jednalo se o kauzu, ve které se stěžovatel domáhal náhrady škody za již dříve zaplacené nájemné za bytovou jednotku, jehož výše však byla nepřiměřeně vyměřena. Zvláštností případu je subjekt uplatňující právo podat námitku promlčení. Zde jako vedlejší účastník sporu vznesl námitku promlčení stát.⁸⁷

Ústavní soud České republiky jasně vymezil výše uvedené tvrzení, že se ve většině případů uplatnění námitky promlčení nepříčí dobrým mravům. V některých případech, kdy je účastník bez viny na marném uplynutí promlčecí lhůty, a tudíž by byl nepoměrně těžkým postihem zánik jeho nároku, je nutné porovnat rozsah a charakter jím uplatňovaného práva s okolnostmi, kvůli nimž nemohl své právo uplatnit ve lhůtě stanovené zákonem. I Ústavní soud se ztotožnil s názorem Nejvyššího soudu, že zásada výkonu práva v souladu s dobrými mravy působí jako jakýsi hmotněprávní korektiv, jímž by soudce v extrémních případech měl podle svého uvážení moderovat tvrdost a nepřiměřenost zákona ve prospěch nalézání spravedlnosti spolu se slušností.⁸⁸ „*Jinými slovy vyjádřeno, institut dobrých mravů je jakousi otevřenou „branou“, kterou mohou být do podústavního práva vpuštěny ústavní hodnoty a principy v situacích, kdy výklad zákona vede k nespravedlivým či z ústavního hlediska jinak problematickým a nepřiměřeným důsledkům.*“⁸⁹

Důvod pro zamítnutí vznesené námitky promlčení pro rozpor s dobrými mravy, jež byla obecnými soudy přijata, Ústavní soud spatřil v tolerování rozsáhlého porušování základních

⁸⁴ Zjevné zneužití práva nepoživá právní ochrany.

⁸⁵ ŠUDOMA, Ondřej. *Námitka promlčení jako zneužití práva* [online]. Epravo.cz, 20. října 2015 [cit. 1. června 2019]. Dostupné na <<https://www.epravo.cz/top/clanky/namitka-promlцени-jako-zneuzeni-prava-99330.html>>.

⁸⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 1. června 2016, sp. zn. 29 ICdo 19/2015.

⁸⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 25. října 2016, sp. zn. II. ÚS 2062/14.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž.

práv společně s neposkytnutím jejich ochrany stěžovateli, protože v judikatuře obecných soudů panoval dlouhodobý a trvalý nesoulad. Tím Ústavní soud omezil právní jistotu ve prospěch spravedlnosti stěžovatele. Stát tedy udržoval účastníky za pomoci soudů v nejistotě, jestli se vůbec mohou domoci svého práva na náhradu škody. Absentovalo jakékoli legitimní očekávání výsledku sporu, neboť úspěch nebo neúspěch žaloby byl naprosto chaoticky nepředvídatelný. Tím nemůže nikdy trpět stěžovatel, tak jak by se stalo, kdyby byla po právu přijata námitka promlčení.⁹⁰

⁹⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 25. října 2016, sp. zn. II. ÚS 2062/14.

3 Kolizní případy v soudní judikatuře

Ve třetí pasáži interpretuji pestrou škálu soudních rozhodnutí, v nichž se spatřuje rozkol obou principů. Definuji, jakou cestou se soudy při vynesení verdiktu vydaly. Budu hledat odpověď na otázku, zda se v daném případě má upřednostnit právní jistota nebo spravedlnost a z jakého důvodu.

Rovněž ozřejmím dopad názorů, vyslovených v soudních rozhodnutích, na praxi a následky, které mohou nastat nebo již nastaly. Rozbor obohatím o odlišné náhledy společně s vlastním pohledem na kauzu.

Nejprve však v první podkapitole rozeberu Radbruchovu formuli, jelikož nastiňuje obecné teoretické východisko pro řešení kolizní situací. Také vyložím některé postoje, které reagují na tezi a zároveň se snaží poskytnout vlastní způsob řešení věci. Navíc i Ústavní soud České republiky využil Radbruchovu formuli v rámci své rozhodovací praxe, a proto také je důležité seznámit se s jejím obsahem. Představím dva nálezy Ústavního soudu ve druhé a čtvrté podkapitole, ve kterých byla použita.

Na závěr této kapitoly přináším vlastní morální zamyšlení nad problémem retroaktivní spravedlnosti.

3.1 Radbruchova formule

Pro tuto práci je stěžejní představit si tzv. Radbruchovu formuli, která vystihuje podstatu diskrepance právní jistoty vůči spravedlnosti. Radbruch jí reaguje na zvěrstva spáchaná nacisty pod záštitou platného práva té doby. Před 2. světovou válkou totiž stranil pozitivismu, až posléze inovoval a vyvinul svůj názor spíše do opozitního pohledu.⁹¹ Přiznává v jistých zvláštních situacích přednost přirozeného práva k zajištění spravedlivého chodu věci před nespravedlivým pozitivním právem.⁹²

Formuluje svoji tezi následovně: „Konflikt mezi spravedlností a právní jistotou lze patrně řešit jen tak, že pozitivní právo, zajišťované předpisy a mocí, má přednost i tehdy, když je obsahově nespravedlivé a neúčelné, to ovšem vyjma případu, kdy rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností dosáhne tak nesnesitelné míry, že zákon jako nepatřičné právo musí spravedlnosti ustoupit.“⁹³ Hranice může být někdy

⁹¹ HANUŠ, Libor. Gustav Radbruch – o napětí mezi spravedlností a právní jistotou. *Právní rozhledy*, 2009, č. 16, s. 580.

⁹² HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 2. rozš. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 21.

⁹³ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva...*, s. 130.

až příliš nezřetelná a tenká. Zároveň Radbruch bohužel neposkytuje jasné vodítko, jak určit intenzitu hrubé nespravedlnosti, která má být ještě tolerována. Za extrémní případ se spatřuje, pokud se o žádnou spravedlnost při tvorbě zákona vůbec neaspiruje. Tehdy zákon úhrnně ztrácí právní charakter.⁹⁴ Robert Alexy naopak uvádí konstantně rostoucí rozlišitelnost nespravedlnosti „čím větší nespravedlnost, tím lépe ji jde rozpoznat.“⁹⁵

Dále neposkytuje pomoc soudci při řešení morálního dilematu, jak se má zachovat, hrozí-li mu nějaké enormní potrestání, například v podobě mučení, za nepoužití sice platného, ale extrémně nespravedlivého zákona.⁹⁶ Samozřejmě se nabízí omluvit takového, pod nátlakem rozhodujícího soudce, instrumentem okolnosti vylučující protiprávnost krajní nouzí.

Dodržování spravedlivých zákonů, přijatých podle ústavy podle principu většiny, plyne z principu slušnosti a z principů přirozené povinnosti.⁹⁷ Každý člověk se zavazuje při prosazování svých zájmů, u nichž sleduje cíl dosažení vlastního úspěchu, dbát na základy spravedlnosti. Jakou právní relevanci mají nespravedlivé zákony, například ty vzniklé za vlády nacistů nebo komunistů? Je extrémně nemorální zákon platným právem? Měly by se dodržovat takové zákony? Pokud státní zřízení a struktura společnosti odpovídá demokratickému pojetí, lze tolerovat určitou občasnou nespravedlnost zákona, pokud nepřekračuje neúnosnou mez. Zároveň ovšem v žádném případě nelze akceptovat popření základních práv a svobod, protože takové omezení nikdy nemůže být v souladu s principem většiny, jakož i ústavními základy.⁹⁸

Názor na vyslovené otázky není jednotný. Jak již bylo řečeno výše podle naturalistů, pokud pozitivní právo nenaplnuje ani v elementární rovině hodnoty práva (např. spravedlnost) a ani se o jejich naplnění nesnaží, pak se nedá hovořit o právu jako takovém. Zákony v takovém případě nejsou závazné.⁹⁹ Jedná se pouze o špatnou napodobeninu práva.¹⁰⁰

„Zákon je zákon“,¹⁰¹ tvrdí Radbruch a zároveň dodává, že pokud zákon vládne mocí se prosadit, je i platným. To však má za následek nemožnost se bránit vůči zákonům svévolného a zločinného obsahu. Přesto jednu jistotu poskytuje. Formálně každý zákon, ať už implikovaný obsah v něm je sebevíce špatný, ještě stále slouží v rámci právního řádu lépe,

⁹⁴ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva...*, s. 130.

⁹⁵ ALEXY, Robert. *Pojem a platnost práva*. 1. vydání. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 79.

⁹⁶ SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení. Kritika moralismu...*, s. 369.

⁹⁷ RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti...*, s. 210.

⁹⁸ Tamtéž, s. 212.

⁹⁹ SOBEK, Tomáš. *Nemorální právo*. 1. vydání. Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 255.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 266.

¹⁰¹ RADBRUCH, Gustav. *Zákonné neprávo a nadzákonné právo. Právní rozhledy*, 2009, roč. 17, č. 16, s. 584.

než kdyby vůbec žádný zákon neexistoval, protože tím vytváří právní jistotu. V ohnisku každého pozitivistického zákona mezi účelností a spravedlností dlí právní jistota, která je jednak vyžadována z pohledu obecného blaha, pak také z pohledu spravedlnosti. Ve spravedlnosti je vtělena jako pojistka, že dnes bude právo na stejném, ale i jiném místě vykládáno a aplikováno totožně jako zítra nebo pozítří. Tudíž pokud dojde ke konfrontaci mezi právní jistotou reprezentovanou obsahově napadnutelným, ale pozitivním zákonem a spravedlností ztělesněnou právem, který naopak nemá zákonnou formu, tak se jedná o vnitřní konflikt spravedlnosti se sebou samou, respektive mezi zdánlivou a skutečnou spravedlností. Nacistické zákonodárství tedy postrádalo cit pro spravedlnost a právo, jelikož ignorovalo smysl pro pravdu. Přiznávalo pravdu tomu, co se jim v danou chvíli hodilo, co bylo řečnický působivé. Bez soucitu povyšovalo nejradičálnější svévoli na zákon.¹⁰²

S vysloveným nesouhlasí Sobek. Argumentuje tím, že soudci také ve své podstatě vykonávali spravedlnost, ale podle nacistické ideologie. Naneštěstí aplikovali Radbruchovu formuli s opačným efektem, než měl na mysli. Radbruch totiž původně zamýšlel vyslovit tezi k obraně těch soudců, kteří aplikovali nespravedlivé právo, i když morálně nechtěli, ale neměli na výběr.¹⁰³ Sobek dokonce přirovnává vysvětlenou tezi k absolutně tupému noži, takže je prakticky nepoužitelný. Formálně vzato se pořád jedná o nůž, ale není to nůž v pravém slova smyslu.¹⁰⁴

Vyšlapány jsou dvě možné rozdílné cesty, kterými se vydat. Naznačil jsem je již dříve, ale pro pořádek je důležité se o nich zmínit uceleně na jednom místě. Prvá výše popsaná podporovaná Radbruchem hovoří o tom, že morálně zvrácené nespravedlivé zákony vůbec zákony nejsou. Jinými slovy spravedlnost je nutná podmínka právní platnosti.¹⁰⁵ Druhá je stále považuje za zákony, avšak nestojí za to, aby byly dodržovány, natož pak aplikovány. Hart tuto dvojkolejnost označuje jako širší pojetí práva odlišující neplatnost práva od jeho nemorálnosti a užší pojetí práva popírající platnost morálně zvrácených pravidel.¹⁰⁶

Podle skutečností zmíněných výše lze usoudit, že proti zákonům ve fungující demokratické společnosti přijatých podle řádné procedury se připouští použití Radbruchovy formule zcela ojediněle. Své místo nalézá převážně v situacích, kdy se řeší neblahá politická minulost, v našem případě období totalitního režimu komunistické strany, nebo při reakci na nacistické bezpráví. V současnosti se k její aplikaci uchyluje

¹⁰² RADBRUCH, Gustav. Zákonné neprávo a nadzákoné právo. *Právní rozhledy*, 2009, roč. 17, č. 16, s. 584.

¹⁰³ SOBEK, Tomáš. *Nemorální právo...*, s. 267-269.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 255.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ HART, Herbert Lionel Adolphus. *Pojem práva*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2004, s. 207-208.

pouze subsidiárně jako ultima ratio v situacích, kdy absentují jakékoli jiné právní instrumenty a způsoby, jimiž je možné alespoň potenciálně střet zahladit.¹⁰⁷

Silně nespravedlivý zákon nutí k určitému chování a pro případ, že nebude dodržen, stanovuje sankci. Nekodifikuje morální dobro, tudíž nevytváří morální závazek. Pouze kvůli hrozbě potrestání zavazuje právně. I když právně by měl člověk zákon respektovat, musí se takovému špatnému zákonu vzepřít, pokud chce učinit, co je správné. Uvedená morální zásada by měla platit i pro soudce.¹⁰⁸

Hrozba sankce bohužel brání realizování takového chování. V minulosti bylo jedno, z jakého důvodu se člověk rozhodl nerespektovat zákon. Potrestání nastalo prostě proto, protože člověk nedodržel loajálnost vůči vládnoucímu režimu.¹⁰⁹

Nespravedlivý zákon však pořád disponuje hodnotou zabezpečit právo vůči nejistotě, aby byla zachována harmonie mezi ústředními účely práva: obecným prospěchem, spravedlností a právní jistotou. Důležitou záležitostí je rozmyslet se, jestli ponechat zákon v platnosti, nebo platnost zákonu odepřít.¹¹⁰ Nicméně pokud by soudce došel při aplikaci právní normy k subjektivní úvaze o její nespravedlnosti, měl by ji za použití metod výkladu práva substituovat, aby dosáhl korektního nalézání práva. Při rozjímání musí prvně zohlednit a následně použít základní principy charakterizující demokratický právní stát, jak již jsou vyloženy výše.

Již bylo několikrát uvedeno, že Radbruch vidí cíle fungování práva v obecném blahu, spravedlnosti a právní jistotě. Povětšinou se ve všech třech instrumentech odráží značný kontrast. Je potřeba mít na paměti, že příkloněním se k právní jistotě znamená omezení spravedlnosti a naopak. Každý případ vyžaduje citlivé porovnávání kladů a záporů. Upřednostňování jen principu právní jistoty skýtá nebezpečí ryze formalistických rozhodnutí bez vlivu kazuistiky. Konečný verdikt sice odpovídá právním normám, ale na věky již bude postrádat influenci spravedlnosti. Neberou se v úvahu všechny nuance skutkového stavu, jelikož nejsou předvídaný normativní úpravou. Z opačného hlediska, pokud je dovoleno přílišné široké volné uvážení orgánů veřejné moci, také to nevede k žádoucímu ideálnímu stavu. Vznikalo by příliš mnoho odlišných rozhodnutí, která správně mají být podobná. O spravedlnosti v legitimním očekávání výsledku sporu by pak vůbec nemělo smysl hovořit.¹¹¹

¹⁰⁷ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva...*, s. 44.

¹⁰⁸ SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení. Kritika moralismu...*, s. 362-363.

¹⁰⁹ SOBEK, Tomáš. *Nemorální právo...*, s. 274.

¹¹⁰ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva...*, s. 118.

¹¹¹ BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, JIŘÍ, GERLOCH, Aleš. *Teorie práva...*, s. 282.

Navíc každá osoba s důvěrou v soudní autoritu může považovat za spravedlivé něco odlišného, než co je shledáváno společenským dobrem.

Pro vyvážení koncepcí slouží test proporcionality vytvořený Ústavním soudem České republiky. Omezit základní práva a svobody garantované Ústavou případně Listinou základních práv a svobod nebo jiné ústavně chráněné hodnoty/principy, jež nemají povahu základních práv a svobod, lze při vzniku střetu mezi nimi. V těchto kauzách se musí hledět mimořádné obezřetnosti. Ústavní soud předepisuje přísné podmínky, které jsou nutné splnit, aby mohlo být primárně aplikováno jedno základní právo nebo svoboda na úkor druhého. Především omezení jednoho musí být v zájmu druhého základního práva či svobody.¹¹² Přitom musí být bezvýjimečně zachována podstata a smysl omezovaného základního práva nebo svobody.¹¹³ Upřednostní se princip chránící důležitější hodnotu, s přihlédnutím k maximálně možnému ušetření druhého principu tak, aby byla udržena úměrnost mezi jednotlivými kolidujícími právy.¹¹⁴ Z uvedeného tedy vyplývá, že existuje-li dostatečně legitimní důvod, je možné omezit jak právní jistotu, tak spravedlnost.

3.2 Překážka věci rozsouzené versus nárok na náhradu újmy na zdraví v nálezu Ústavního soudu sp. zn. I ÚS 281/97

Lidé potřebují mít jistotu a důvěru v již vyslovená minulá rozhodnutí. Vlastností rozsudku, která zaručuje právě onu stálost, je právní moc. Každý případ musí přece jednou skončit. K průlomu do právní moci by mělo docházet naprosto výjimečně, ojediněle, aby byla zachována právní jistota. Děje se tak například mimořádnými opravnými prostředky, zejména z důvodu ochrany spravedlnosti, jelikož i nespravedlivé rozsudky nabývají právní moci.¹¹⁵

Právní moc rozsudku zakládá překážku *res iudicatae*¹¹⁶, „*tj. v téže věci již bylo pravomocně rozhodnuto*“,¹¹⁷ z čehož vyplývá, že v téže věci již nemůže být podána nová žaloba, neboť by byla porušena zásada *ne bis in idem*.¹¹⁸ Právě interpretovaná překážka věci rozsouzené je podobně jako promlčení projevem principu právní jistoty.¹¹⁹

¹¹² Nález Ústavního soudu ze dne 12. října 1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/94.

¹¹³ Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁴ ČECHOVÁ NÁPLAVOVÁ, Jana. *Krátce k principu právní jistoty ve světle aktuální judikatury*.

¹¹⁵ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva...*, s. 149.

¹¹⁶ Věci rozsouzené/rozhodnuté.

¹¹⁷ SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta a kol. *Občanský soudní řád...*, s. 845.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 4. října 2018, sp. zn. 5 Azs 181/2018, bod 14.

Ústavní soud České republiky rozhodoval v souladu s Radbruchovou formulí v zajímavém případě řešící totalitní minulost. I když není formule výslovně v nálezu zmíněna, v úvahách vedoucí k finálnímu verdiktu lze zpozorovat zřejmé záblesky, pramenící právě z Radbruchovy slavné teze.

Tentokrát se děj případu odehrával za období normalizace. V Brně mnoho lidí demonstrovalo proti příjezdu cizích sovětských okupačních armád na území tehdejšího Československa, která měla v úmyslu obsadit naše území. Proti demonstrantům byly nasazeny policejní pohotovostní jednotky vyzbrojené střelnými zbraněmi.

Při pokusu zpacifikovat dav bylo vystřeleno proti muži, jenž byl následkem projektilu těžce zraněn. Kulka mu byla z krční páteře vyjmuta během chirurgického zákroku. Následně byla na podnět Státní bezpečnosti zanechána v trezoru bývalé Krajské správy v Brně.

Stěžovatel požadoval náhradu újmy na zdraví v soudním řízení vedeném v 70. letech 20. století. V rámci řízení bylo zcela absurdně vyzváno, aby stěžovatel předložil kulku vyjmutou mu při chirurgickém zákroku, i když ji nemohl mít u sebe. Za spornou soud označil nezřejmou skutečnost, z jaké zbraně byl projektil vystřelen. Podle názoru soudu se mohlo jednat jak o zbraň policejních složek, tak o zbraň samotných demonstrujících. Právě na této pochybnosti bylo vystavěno konečné zamítavé rozhodnutí. Náhradu újmy na zdraví soud nepřiznal i přes zjištění, že nebyl zaregistrovaný žádný z demonstrantů, který by se vměstnal mezi ozbrojené složky v uniformě s úmyslem pálit na ostatní lidi, jak vyplývá ze svědeckých výpovědí. Nakonec i přes podané odvolání poškozený muž před soudy neuspěl.¹²⁰

V roce 1993 se stěžovatel pokusil znovu domoci svého práva navíc ještě s dodatečným vyplacením renty v důchodu. V případě je patrný rozkol mezi právní jistotou, vtělenou do překážky *rei iudicatae*, a spravedlností stěžovatele, reprezentované nárokem na oprávněnou náhradu újmy na zdraví, který mu byl na základě nesprávného rozhodnutí upřen.

Ústavní soud České republiky konstatoval, že tvrzený argument o nejistotě, kdo ve skutečnosti střílel, vedl pouze k zpochybnění pravého pachatele deliktu. Jedná se pouze o záměrnou nepravdu, vykonstruovanou za účelem vyhnout se odpovědnosti za náhradu újmy na zdraví, kterou má hradit stát.¹²¹ Vymezil vzniklou odpovědnost jako objektivní, čili bez existence požadavku zavinění, jelikož zásah policejních sil s použitím

¹²⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 17. ledna 2001, sp. zn. I ÚS 281/97.

¹²¹ Tamtéž.

střelné zbraně obecně zakládá vyšší možnost vzniku nebezpečí újmy na zdraví.¹²² Dovedil nemožnost domáhat se spravedlivého verdiktu a náhrady újmy na zdraví u soudu za totalitního režimu. Až následně po jeho pádu se mohl stěžovatel dožadovat svého práva, navíc ještě se satisfakcí za vyhýbání se rozhodnutí o náhradě újmy na zdraví.¹²³

Nosným aspektem bylo posoudit, jestli vůbec lze s ohledem na specifika případu uplatnit princip *res iudicatae* na rozsudek zřejmě porušující základní právo na spravedlivé projednání věci stěžovatele. Nakonec Ústavní soud došel k názoru, že nikoli. Označil rozsudek za „*politicky motivovaný akt obrany totalitního státu vůči nárokům, vzneseným obětí*“.¹²⁴

Ústavní soud v souladu se svými předestřeny právními názory upřel právní účinky napadeného rozhodnutí z roku 1977. Nezáleželo, že rozsudek byl vyneseno soudními postupy, které nevykazovaly žádnou známku porušení procesních předpisů, nicméně došlo k abnormálnímu výkyvu mezi skutečným obsahem rozhodnutí a zásadou spravedlivého projednání věci. Překážka věci rozsouzené a s ní spojené důsledky byly prolomeny v kontextu vyslovených úvah.¹²⁵

Právní jistota musela jít stranou, aby mohla být naplněna spravedlnost stěžovatele. Jak již poukazuji v úvodu kapitoly v argumentaci Ústavního soudu lze spatřit podobnou konstrukci a postup řešení jako v Radbruchově formuli, byť Ústavní soud své úvahy nepodkládá výslovným odkazem na její použití.

3.3 Střelba na hranicích aneb morální versus legální spravedlnost

Jako pozoruhodný příklad z minulosti, ve kterém krystalizuje disonance pohledů na prioritu buď spravedlnosti nebo právní jistoty, vyložím střelbu pohraničnicků na komunistických hranicích v minulém století mezi státy České republiky a Německa. Na tomto případě je možné vidět markantně odlišné vypořádání se s minulostí.

V Německu se jednalo o ožehavé téma ve zkratce zvané jako „proces se střelci na berlínské zdi.“ Východoněmečtí občané Berlína utíkali do západního Berlína. Při pokusu o překonání zdi byli zasaženi kulkami ze samopalu vystřelenými příslušníky pohraničních jednotek NDR.

Podle východoněmeckého výkladu zákona o hranicích bylo podmíněné úmyslné zranění, v krajních případech usmrcení, za účelem zabránění útěku ospravedlnitelné, pokud byl zcela

¹²² MELZER, Filip, TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek IX, § 2894-3081*. 1. vydání. Praha: Leges, 2018, s. 46-48.

¹²³ Nález Ústavního soudu ze dne 17. ledna 2001, sp. zn. I ÚS 281/97.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Holländer, Pavel. *Filosofie práva...*, s. 89.

dodržení postup podle tehdy platného práva NDR. Případy s následkem smrtelného zranění, při nichž pohraničníci bez milosti pálili po uprchlících nerespektující zákony o hranicích, představují individuální excesy jednotlivých střelců a samozřejmě nemohou být ospravedlněny.¹²⁶

Jak ovšem dokáže argumentace tehdy platným pozitivním právem obstát při konfrontaci se základními lidskými právy a nadřazenými právními principy? Řešení naznačuje Radbruchova formule. Německý spolkový ústavní soud (Das Bundesverfassungsgericht) podotkl, že neúčinnost pozitivního práva musí zahrnovat pouze mimořádně výjimečné případy. Právě v době nacionálně socialistické vlády zákonodárce se vytváří ony těžké nespravedlnosti.¹²⁷ Rozhodnutí se primárně opírá o mezinárodní právo. NDR byla vázána ratifikovaným Mezinárodním paktem o občanských a politických právech blíže čl. 12. odst. 2.¹²⁸

Spolkový ústavní soud rozhodl s pomocí testu proporcionality mezi proti sobě stojícím zákazem retroaktivity, bránicí právní jistoty, a právem každého opustit dobrovolně svoji vlast, bránicí právo na život jako vyšší hodnotu, ve prospěch druhého z nich. Zákaz zpětné účinnosti vychází z čl. 103 odst. 2 ústavy Spolkové republiky Německo¹²⁹ (v originále Grundgesetz, což znamená Základní zákon Spolkové republiky Německo). Spolkový ústavní soud sice vyslovil zakázanost dodatečného odpadnutí důvodů exkulpace, přirozeně však vzápětí zvolil cestu k naplnění spravedlnosti tím, že povolil výjimku ze zákazu zpětné retroaktivity a současně lehce zdeformoval právní jistotu. Argumentuje trestností dle obecných právních zásad mezinárodního společenství, jelikož čl. 103 odst. 2 Grundgesetze nepředpokládá budoucí ochranu očekávání takového vyvinění způsobem přičítícím se samotné lidskosti.¹³⁰

Po pádu komunistického režimu musely být shodné prohřešky řešeny i v České republice. Jak se postavit k praxi komunistického státu, která se jeví ex post (a pro většinu z nás i též ex ante) jako zločinná? Česká judikatura kontroverzní německý přístup modifikující interpretaci komunistických předpisů, nikoliv ale tyto předpisy samotné, nezvolila. Důsledně trvala na tom, že rozhodující pro trestnost pohraničnicka bylo to, zda opravdu došlo k porušení tehdy platných předpisů.

¹²⁶ ESER, Albin. Vývoj trestního práva v Německu od politického obratu v roce 1989. *Právní rozhledy*, 1994, roč. 2, č. 8, s. 278.

¹²⁷ Rozhodnutí Německého spolkového ústavního soudu ze dne 24. listopadu 1996, sp. zn. BVerfGE 95, 96, bod 141.

¹²⁸ Každý může svobodně opustit kteroukoli zemi, i svou vlastní.

¹²⁹ Čin může být trestný jen tehdy, byla-li trestnost stanovena zákonem dříve, než byl čin spáchán.

¹³⁰ ESER, Albin. Vývoj trestního práva v Německu od politického obratu v roce 1989..., s. 278.

V logice této judikatury pak soudy v roce 2001 dovodily, že pokud nově nasazení pohraničníci zastřelili „narušitele“ státní hranice na území české obce, kam po neúspěšném pokusu o přechod hranice uprchli, nedopustili se žádného trestného činu, protože střelba proti prchajícímu podezřelému byla oprávněná. Naopak německé soudy by obdobný případ posoudily jako kriminální a přiklonily se tak ke spravedlnosti na úkor právní jistoty. Komunistické předpisy o oprávněném použití zbraně byly ve smyslu německé judikatury nutné vyložit vstřícně vzhledem k ochraně lidských práv. Odsoudit pohraničníka za střelbu na hranicích tak bylo v českých podmínkách možno jen v situaci, kdy sám vědomě porušil své povinnosti a také jednal v rozporu s tehdejší právem.¹³¹

Výjimku v posuzování tvoří rozsudek, jímž byl za své činy odsouzen na 20 měsíců s podmíněným odkladem výkonu trestu velitel pohraniční hlídky Miloš Roudnický. V noci 29. 6. 1960 prověřoval na rozkaz vedoucího důstojníka narušení drátěných zátarasů. Ve tmě zahlédl dvě siluety osob. Podle tehdy platného pozitivního práva bylo použití zbraně ultima ratio, až poté, co byla všechna jiná opatření k zadržení narušitelů státních hranic nebo k zamezení útěku zadržených plně vyčerpána. V inkriminovaný moment se Roudnický nezachoval plně v souladu s principem subsidiarity. Nejdříve sice slovně vyzval oběti k zdržení se jakýkoliv akcí, vše podpořené varovným výstřelem, načež však ihned bez nějakého dodatečného zhodnocení situace či jiných důvodných opatření, vypálil i přesto, že postižení neučinili nic ohrožujícího, jen zůstali ležet. Kvůli vystřeleným dávkám ze samopalů utrpěli zranění neslučitelná se životem. Soud dovodil odpovědnost za úmyslné těžké ublížení na zdraví s následkem smrti.¹³²

Celou situaci vnímám z humánního právního pohledu. Po zamyšlení se pokouším zaujmout stanovisko k celé situaci. Zkusím se vtělit do postav mladých pohraničníků, vykonávajících povinnou vojenskou službu, v nichž se střetával vnitřní boj mezi legální a morální spravedlností. Tito vojáci byli vedeni k plnění rozkazu a myslím si, že právně neměli na výběr se rozkazu vzpírat. V ten okamžik by byl pravděpodobně ohrožen jejich vlastní život. „Rozkaz je rozkaz“,¹³³ uvádí výstižně Radbruch. Ovšem v případě, že směřuje rozkaz ke spáchání zločinu nebo přestupku, zaniká povinnost a právo vojáka k poslušnosti.¹³⁴

¹³¹ KÜHN, Zdeněk. *Střelba pohraničníků na komunistických hranicích a její judikaturní reflexe na český a německý způsob* [online]. jinepravoblogspot.cz, 4. listopadu 2008 [cit. 8. června 2019]. Dostupné na <<http://jinepravo.blogspot.com/2008/11/stelba-pohranink-na-komunistickch.html>>.

¹³² Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích – pobočka v Táboře ze dne 27. dubna 2000, sp. zn. 3To 186/2000.

¹³³ RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva...*, s. 116.

¹³⁴ Tamtéž, s. 116.

Zde je na místě se zamyslet, zda vojáci jednali z přesvědčení, že dělají správnou věc pro obranu své vlasti proti záškodníkům, asociálům, či vlastizrádcům, nebo zda jednali ze strachu o svou vlastní osobu. Bohužel si myslím, že většina pohraničnicků jednala v důsledku propagandou ovlivněných činů a svého jednání, samozřejmě až na výjimky, morálně nelitovala.

Napadá mě, že v té době za sebou pohraničníci viděli dobře odvedenou práci, kdy ochránili svou vlast a zabránili útěku. O tom vypovídá i následné chování po spáchání činu. Vojáci se ani nijak nesnažili pomoci postřeleným umírajícím, i přes to, že včasnou lékařskou pomocí by mohli být ještě zachráněni. Nechávali je i třeba dlouhé hodiny ležet na místě, z důvodu co možná nejdelšího utajení incidentu, případně schovávali postřeleného. Následně dopravovali oběti až po velmi dlouhé době do nemocnice, kdy už ji ovšem nebylo možné pomoci.¹³⁵

I když, jak je již uvedeno, se dá předpokládat vysoké působení komunistické propagandy na smýšlení vojáků, morálně měli pocítit nesprávnost a zvrácenost svého jednání. Jejich soudní obrana postavená na argumentaci o souladnosti postupů s tenkrát platným právem nemůže obstát.

Pokusím se ji jednoduše vyvrátit s pomocí současného trestního práva. Protiprávnost jejich jednání bych dovedl z ustanovení § 19. odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb. trestního zákoníku o omluvitelnosti právního omylu v trestním právu. Norma mimo jiné stanoví, že „*Omylu bylo možno se vyvarovat, mohl-li pachatel protiprávnost činu rozpoznat bez zřejmých obtíží.*“¹³⁶ Očividně při jednání měli, i přímo museli, alespoň vnitřně rozpoznat skutečnost, že zabít jiného člověka zcela jistě není v pořádku a v souladu s právem zejména přirozeným. Upřednostnili v tomto případě legální nespravedlnost, přestože špatnost jejich počínání je rozpoznatelná bez zřejmých obtíží. Následky svých jednání by tedy nést určitě měli. Sobek výstižně konstatuje, že Spolkový ústavní soud je odsoudil na základě morálky, nikoliv na základě práva. Vojáci mohli tušit, že nedělají morálně správnou věc a v budoucnu za to budou pykat.¹³⁷

Napadá mě, že článek popisuje přesně povahu činů, kdy pohraničníci neměli na výběr. Úkoly byly přesně dány, a když k tomuto přidáme záporný názor až fanatismus ke všemu, co mířilo ze Západní Evropy, tak bylo poměrně jednoduché lidi zmanipulovat. V té době nebylo jednoduché vyčnít z davu, či mít jiný názor. Pravidla byla daná a porušení se trestalo. Často bez řádného soudu. Musím také upozornit na fakt, že v pohraniční armádě zpravidla

¹³⁵ Rozsudek Zemského soudu v Berlíně ze dne 3. listopadu 1992, sp. zn. BGHSt 39, 1, bod 30.

¹³⁶ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹³⁷ SOBEK, Tomáš. *Nemorální právo...*, s. 275.

sloužili mladí muži, většinou s minimálním vzděláním (daleko jednodušeji bylo možné je ovlivnit). Takže stav brali jako povinnou službu vlasti, přijímali úkoly a podstatu neřešili.

Přiklonil bych se k řešení německých soudů než k postupu našeho soudnictví. V Německu totiž došlo k potrestání nejen viníků, ale hlavně těch, co pravidla tvořili a nařizovali.

Je mi znám příběh, kdy čeští vojáci sloužící na hranicích zastřelili německého občana, který při sběru hub zabloudil na českou stranu hranic. Je s podivem, že se v takové situaci pohraničníci hned sáhli po zbrani a neřešili situaci přiměřeným postupem, např. zadržením, slovně atd. Okamžitě se přistupovalo k radikálnímu řešení, které bylo bohužel pro zbloudilou osobu fatální. Věřím, že vojáci byli pod tlakem doby a komunistické ideologie vystavování bludům, že proti nim neustále stojí ozbrojení zločinci, kteří usilují o narušení klidu v naší zemi. V krajním případě dokonce mohli být pochváleni a vyznamenáni za statečnost.

Jsem rád, že po sametové revoluci se soudy zabývaly mimo jiné i těmito zbytečnými úmrtími. Nicméně, po tak dlouhé době v podstatě museli být potrestáni jen okrajově. Buď byli pachatelé postaveni před soud a v procesu liberování, nebo jim byly uloženy podmíněné tresty odnětí svobody. Alespoň to, že soudní řízení proběhlo, se dá do jisté míry považovat za nějakou, byť lehkou, spravedlivou satisfakci.

Nemohu však stoprocentně říct, zda rozsudky byly správné či nesprávné. Nelze již zpětně hodnotit stav mysli řadových vojáků, jejich duševní stav a také strach. Určitě byli takoví, kteří to dělali z přesvědčení o správném postupu, ale i takoví, kteří prostě byli postaveni, byl jim dán samopal a pokyn střílet. Spíše by se ze svých činů měli zodpovídat ti nejvyšší, kteří tato pravidla tvořili, podobně jako v Německu.

Nikdo také neřešil příčinu útěku nevinných lidí, neznal jejich motivaci ani podtext k opuštění země. Už jenom skutečnost, kolik lidí chtělo opustit svou vlast, názorně ukazuje, jak tento režim byl zhoubný, nespravedlivý a špatný. Bohužel na to doplatili především obyčejní lidé, ať už ti přímo usmrcení či rodinní příslušníci jako sekundární oběti. Mrtvým lidem omluva život nevrátí. Prožité hrůzy nevymažou ze vzpomínek. Na druhou stranu ovšem nevíme, jak by dopadla situace, kdyby byl umožněn volný průchod přes hranice v době, kdy opuštění země bez dokladů a víza nebylo dovoleno. Nelze zpětně posoudit, zda by nenastala ještě intenzivnější anarchie, která by skončila daleko větším krveprolitím.

O opravdových myšlenkách a duševním stavu vojáků v době činu můžeme jen polemizovat. Nakonec je mohl přece jen ovlivnit i strach z neznámých lidí překračujících hranice. Naštěstí se jedná o dobu dávno minulou, ovšem je nezbytné zařídit, aby se hrůzné události znovu neopakovaly. V dnešní době by mělo být primární snahou každého

demokratického státu ochránit základní práva a svobody. Můžeme si jen přát, aby tyto odporné, nesmyslné, zlé názory již lidem nebyly vnucovány. Zároveň je velmi důležité pro poučení se z minulosti, aby bylo ve všech zemích právně kodifikováno opuštění země po vlastním rozhodnutí, podobně jako v našem čl. 14 odst. 4 Listiny základních práv a svobod.¹³⁸

3.4 Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu a jeho kontroverze

Jak je možné potrestat viníky, když byli postaveni před soud po tak dlouhé době, vzhledem k zákazu retroaktivity a s ním spojenou ochranou právní jistoty? Nesmí být připuštěno, aby byla úvaha o potrestání nebo nepotrestání čistě na soudech. Tím by se nepřiměřeně zasahovalo do dělby moci ve státě, jelikož tvorba zákonů nenáleží moci soudní, ale moci zákonodárné. Navíc se musí najít kompromis mezi uskutečněním požadavku takzvané retroaktivní spravedlnosti se zabráněním propastné újmy na právní jistotě.¹³⁹

Stav mohl být řešen za pomoci Radbruchovy formule s podporou článku 7 odst. 2. Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.¹⁴⁰ Není přece spravedlivé očekávat, že za jednání, která jsou sice v souladu s tehdy platnými komunistickými zákony, ale narušující mezinárodně chráněná lidská práva a základní svobody, nemohou být delikventi trestně stíháni.¹⁴¹

Nakonec se přistoupilo uvedenou nesnázi řešit zákonem č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu. Snaží se spravedlivě vyrovnat s totalitní minulostí a přitom mít co nejmenší dopad na stabilitu právní jistoty. Jelikož se jedná o události staré již několik desítek let, za které se několikrát výrazně změnila právní úprava, musí se k jejich posuzování přistupovat obzvláště rozvážným způsobem. Na druhou stranu nelze neopomenout některé hrubě zločinné skutky, jako jsou bezesporu například vraždy, bez odezvy, aby bylo spravedlnosti učiněno zadost.

Česká legislativa se pokusila vyrovnat se s minulostí třemi základními způsoby. Primárním bylo odstranění způsobených křivd, sekundárním pak ochrana nově vzniklého demokratického režimu před představiteli starého režimu, a posledním terciálním byla snaha

¹³⁸ Každý občan má právo na svobodný vstup na území České a Slovenské Federativní Republiky. Občan nemůže být nucen k opuštění své vlasti.

¹³⁹ RADBRUCH, Gustav. *Zákonné neprávo a nadzákonné právo...*, s. 584-585.

¹⁴⁰ Tento článek nebrání souzení a potrestání osoby za jednání nebo opomenutí, které v době, kdy bylo spácháno, bylo trestné podle obecných právních zásad uznávaných civilizovanými národy.

¹⁴¹ ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, MOLKOVÁ FOUKALOVÁ, Kristýna, PROCHÁZKA, Vojtěch. *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu: komentář*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 8.

o pojmenování vin komunistického režimu a jejich potrestání. Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu se vydává třetím směrem s některými prvky předchozích dvou.¹⁴²

Podstatným institutem bezprostředně souvisejícím s rozebíranou problematikou i právní úpravou je promlčení, jehož podstata a vliv na právní jistotu byly osvětleny, z pohledu soukromého práva, už ve druhé kapitole. V trestním zákoníku je vyjádřena nemožnost zániku trestní odpovědnosti promlčením za těžší kriminální zločiny spáchané v období vlády komunistické strany.¹⁴³ Z hlediska veřejného práva má tento institut, jak vidno, jinou povahu. Spíš se svým charakterem blíží k prekluzi, jelikož má po uplynutí časového úseku za následek definitivní zánik práva sankcionovat pachatele ex lege. Orgány činné v trestním řízení nesmí započít stíhat pachatele činu již promlčeného, případně bylo-li již trestní stíhání zahájeno, musí být zastaveno.¹⁴⁴

V minulosti se zákon na popud 41 poslanců projednával před Ústavním soudem České republiky. Byla namítána protiústavnost většiny ustanovení. Na jedné straně stál zájem na dodržení retributivní spravedlnosti a na druhé zásah do právní jistoty, reprezentovaný zákazem retroaktivity. V úvodu byly napadeny § 1-4 zákona o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu zejména z důvodu, že podle stěžovatelů stanovili tzv. kolektivní odpovědnost jak členů komunistické strany, tak těch, kteří komunistický režim aktivně podporovali. Navíc se má jednat o odpovědnost zakládající převážně trestněprávní postih, což by vzhledem k velmi tvrdému přístupu mohlo být v rozporu se zásadou subsidiarity trestní represe.

Ústavní soud se vypořádal s námitkou argumentující tím, že se nesnaží formulovat žádnou novou skutkovou podstatu dalšího trestného činu mimo trestní zákoník a ani nelze na tuto skutečnost žádným způsobem usuzovat.¹⁴⁵ S tím naprosto souhlasím, jelikož dle zásady nullum crimen sine lege (konkrétně nullum crimen sine lege certa), musí být v zákoně jasně, přesně, srozumitelně, dostatečně určitě a podrobně vymezena skutková podstata tak, aby jednajícím neměl pochybnosti o tom, kdy a za jakých okolností se jeho chování stává trestním.¹⁴⁶

¹⁴² ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, MOLKOVÁ FOUKALOVÁ, Kristýna, PROCHÁZKA, Vojtěch. *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu: komentář*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 5-6.

¹⁴³ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴⁴ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 21. prosince 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93.

¹⁴⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2014, s. 30.

V rozebíraném případě absentuje jakákoli hypotéza a dispozice trestněprávní normy, jak ji známe z trestního zákoníku, podpořená adekvátní sankcí. Jen a pouze je čistě deklarována zavrženíhodnost komunistického režimu a jaké skutky jsou považovány za spáchané zločiny.

Kritickým bodem zákona, který rozpoutal nejmohutnější vlnu debat, byl § 5 zákona o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu. Toto ustanovení totiž vytvořilo novou zákonnou překážku promlčecí doby.¹⁴⁷ Podle stěžovatelů tím dochází k destabilizaci práva a porušení právní jistoty pachatelů. Navíc ustanovení porušuje zásadu právního státu, jelikož trestnost, zaniklou promlčením, nelze obnovit. Zavádí již zmíněnou zpětnou účinnost zákona, přípustnou jen v případech ve prospěch pachatele, kdy je pro něj zákon příznivější. Protiústavnost zákona se spatřuje porušením ustanovení článku 40 odst. 6 Listiny základních práv a svobod¹⁴⁸ chránící pachatele trestného činu právě před nepřipustnou retroaktivitou zákona.¹⁴⁹

Ústavní soud se nejdříve vypořádal s námitkou zavedení nové zákonné překážky promlčecí doby. Institut promlčení se žádným způsobem § 5 zákona o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu nezměnil, jelikož pouze navazuje na tehdy platný § 67 odst. 2 zákona č. 140/1961 Sb. trestního zákoníku (institut byl podobně upravený jako je nyní upraven v § 34 odst. 3 zákona č. 40/2009 Sb. trestního zákoníku), kde je stanoveno, že do promlčecí doby se nezapočítává doba, po kterou nebylo možno pachatele postavit před soud pro zákonnou překážku. Napadané ustanovení pouze deklaruje, po jak dlouhou dobu nemohly promlčecí lhůty běžet, ačkoli běžet měly, protože zde byla zákonná překážka vládnoucího politického režimu. Porušování zákonosti totiž bylo v globálním hledisku naplní politiky státního režimu. Státní moc byla naprosto lhostejná k potrestání spáchaných trestných činů. Určitá kriminalita v politických nebo státních funkcích byla připouštěna, někdy dokonce až žádoucí, za účelem získání prospěchu pro skutečné nebo domnělé zájmy vládnoucí vrstvy. Z uvedeného plyne, že mnoho pachatelů bylo pod ochrannou rukou státu, a tudíž byl čin jimi spáchaný promlčen již v tu dobu, kdy se ho dopustili. V některých případech měla zmíněná skutečnost za následek až motivující povahu k nové trestné činnosti nebo navazující trestné činnosti.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Do promlčecí doby trestných činů se nezapočítává doba od 25. února 1948 do 29. prosince 1989, pokud z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby.

¹⁴⁸ Trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější.

¹⁴⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 21. prosince 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93.

¹⁵⁰ Tamtéž.

Pokud by Ústavní soud České republiky souhlasil se stěžovateli, uznal by právní jistotu pachatelů, kterou měli již od počátku své zločinné činnosti, jež spočívala ve víře v beztrestnost zaručené vládnoucím režimem. Právní jistota usiluje o udržování důvěry ve stálost právní úpravy, kdežto pachatelé nechtěli dosáhnout kontinuity psaného práva, ale páchat nepsané nekalé praktiky. Ústavní soud by se tak postavil proti právní jistotě občanské společnosti založené na důvěře v právní stát. Založením nebezpečného precedentu, že zločiny se mohou stát beztrestnými, jsou-li páchány hromadně, cílevědomě, organizovaně, po určitou dobu se souhlasem vládnoucí organizace, by poskytl obranu totalitní diktatuře. Navíc by úplně zavrhl myšlenku vypořádat se s bývalým totalitním režimem a znehodnotil by tak nově vznikající demokratické uspořádání.¹⁵¹

Z výše vysloveného důvodu, že trestné činy ještě nebyly promlčeny kvůli neuplynutí zákonných lhůt, nemůže ani námitka o zpětné účinnosti napadaného ustanovení obstát.¹⁵² Jeden z názorů podporující nedostatečné odůvodnění rozhodnutí udává nesprávnost posouzení překážky. Podle zákona se má totiž doslovně jednat o zákonnou zábranu, jako například o diplomatickou imunitu, nikoli absenci stíhání z politických anebo jiných faktických, či kauzálních důvodů.¹⁵³ Z takových sporných hledisek je někdy § 5 zákona o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu považován za protiústavní.¹⁵⁴

Poslední námitkou, týkající se opět kolektivní viny, stěžovatelé brojili proti napadanému ustanovení z důvodu porušování rovnosti občanů před zákonem, jak ji definuje článek 1 Listiny základních práv a svobod.¹⁵⁵ Podle mínění stěžovatelů dochází k diskriminaci skupiny občanů, kteří nebyli postaveni před soud z nepolitických důvodů, jelikož nadále nebudou moci být trestně stíháni, zatímco ti, kteří nebyli s politickou motivací odsouzeni anebo byli zproštěni obžaloby, toto právo nemají.¹⁵⁶ Právě tady je možné objevit nejzásadnější citlivost Ústavního soudu pro spravedlnost. Na zákonodárci musí být patrná snaha posuzovat zdánlivě, ale i v určitých formálních nuancích, shodné případy v souladu s uplatňováním rovnosti neodporující vyšší ideje spravedlnosti a proporcionality. Takový postup požaduje charakteristika ústavního zřízení České republiky jako právního státu. Právě v rozebíraném případě se zdá přiměřené a spravedlivé, aby trestné činy, které byly extrahovány z možnosti

¹⁵¹ Nález Ústavního soudu ze dne 21. prosince 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93.

¹⁵² ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, MOLKOVÁ FOUKALOVÁ, Kristýna, PROCHÁZKA, Vojtěch. *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu: komentář...*, s. 92-93.

¹⁵³ UHL, Petr. *Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1998, s. 167.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 169.

¹⁵⁵ Lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.

¹⁵⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 21. prosince 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93.

trestního stíhání kvůli politické a státní zločinnosti, mohly být stíhány adjektivně ex post. Tím naopak dochází k vyrovnání nerovnováhy a nastolení spravedlnosti.¹⁵⁷

Ústavní soud tedy zamítl ústavní stížnost a posvětil tak zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu společně s jeho obsahem. Česká republika sice nějakým způsobem historicky navazuje na minulé uspořádání ovšem úplně novým, odlišným demokratickým pohledem s důrazem na právní stát. Ústavní soud odřízl čerstvě vznikající demokratický stát od minulých nespravedlivých hodnot, preferencí a idejí. Nadto poskytl i jisté morální zadostiučinění obětem politického systému. Ústavní soud se svým hloubáním přiblížil k Radbruchovi, když vykládá pozitivní právo v souvislosti s náležitým dodržováním základních práv a legitimitou demokracie.¹⁵⁸ Upřednostnil tak zcela racionálně spravedlnost na úkor právní jistoty zločinných strůjců komunistické tyranie.

Na závěr této části si dovoluji alespoň malé zamyšlení, zda se vracet k případům, již dávno minulým, které mohou za normálních okolností být promlčeny nebo je již nechat zapomenuty. První myšlenka tanoucí mi na mysl je spravedlivě potrestat viníka, jak velí elementární funkce trestního práva: preventivně-represivní.¹⁵⁹ V minulosti bylo páčáno zlo a v reakci na něj se pachatel trestá za účelem dosáhnout náležité odplaty, jak udává retributivní teorie trestu.¹⁶⁰

Jenže po hlubším rozjímání je nezbytné zohledňovat i další neméně významné funkce trestního práva. Pokud se pachatel v mezidobí od posuzovaného deliktu nedopustil dalšího zločinného jednání, ukazuje to na možnou nápravu pachatele, ke které došlo od spáchání deliktu a již by ukládání trestu nenaplňovalo požadavek individuální prevence, tedy výchovného působení na pachatele.¹⁶¹ Navíc oživení dávno ztracené pravdy nemusí být jednoduché. Některá fakta mohou čelit špatné právní dohledatelnosti. Každý takový případ sebou nese břemeno obtížného dokazování a ztráty, popřípadě zapomínání, podstatných skutečností.

¹⁵⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 21. prosince 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93.

¹⁵⁸ Holländer, Pavel. *Filosofie práva...*, s. 88.

¹⁵⁹ ŠÁMAL, Pavel, NOVOTNÝ, Oto, GRÍVNA, Tomáš, HERCZEG, Jiří, VANDUCHOVÁ, Marie, VOKOUN, Rudolf a kol. *Trestní právo hmotné*. 8. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 36.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 294.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 296.

Je známo, že v minulosti došlo k potrestání osob, které byly označeny za strůjce nepravosti, například SS velitelů, dozorců koncentračních táborů a dalších osob, spojených s genocidou atd. Ovšem u takto těžkých zločinů proti samotné lidskosti je právo nemilosrdné. Zákon č. 40/2009 Sb. trestního zákoníku stanovuje v § 35 jejich nepromlčitelnost¹⁶², což ostatně vytyčovaly i bývalé komunistické zákony, společně s mezinárodními smlouvami. Ublížil jsi a musíš pykat, nelze taková zvěrstva tolerovat, natož aby byla zapomenuta. Jenže jak postupovat v otázce „kvazivíniků“, kteří se sice dopustili lehčích protiprávních skutků, ale není lehké odstupňovat míru jejich odpovědnosti, natož rozsoudit, zda si zaslouhují trest? Jak odlišit činy spáchané z osobní pohnutky a činy, jichž se dopustili jednotlivci ze strachu před systémem nebo z nesplnění rozkazu? Míním, že dodatečné potrestání vojáků nejspíše nemá smysl. Pokud jednali jen v rámci vojenských povinností nebo rozkazu, je po tak dlouhé době na místě potrestat už jen velitele jako původce nepravostí. Pokud pachatel jednal na základě vlastního motivu, uložil bych trest i jemu, vyžaduje-li to s ohledem na uplynulý čas účinná ochrana společnosti.

Dnes jsou většinou všichni aktéři v pokročilém věku nebo již nežijí. Vzpomínky časem šednou a zkreslují se. Vyprávění lidí o událostech bývají podle toho, na jaké straně stojí, dosti subjektivně zabarvené, najít pravdu je složité či nemožné. Chápu, že s ohledem na příbuzné obětí, nelze prominout čin spáchaný na blízké osobě, pocit zadostiučinění mohou požadovat i lidé dalších generací poškozeného. Bohužel, dohledatelnost usvědčujících dokumentů je pravděpodobně nulová, ale měli bychom se snažit najít spravedlnost tam, kde je to alespoň trochu možné. Nenechat v zapomnění špatné věci, i když jsou z dob dávno uplynulých a načerpat z nich jisté ponaučení.

Pro shrnutí uvádím řešení Holländera, které poskytuje nápady, jak se vypořádat s totalitní minulostí. *„Z nástinu možných řešení napětí mezi morálkou a právem překonávání totalitního systému, jakož i jejich ilustrací konkrétními případy, lze snad vyvodit dvě zobecňující teze: Tou první je spojení pozitivistického přístupu k řešení uvedeného problému s prolomením zákazu retroaktivity a s jeho možným uplatněním v pozici prostředku legislativního, to druhou je pak spojení iusnaturalistického přístupu priority fundamentálních hodnot ochrany lidské*

¹⁶² Uplynutím promlčecí doby nezaniká trestní odpovědnost

- a) za trestné činy uvedené v hlavě třinácté zvláštní části tohoto zákona, s výjimkou trestných činů založení, podpory a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka (§ 403), projevu sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka (§ 404), popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidia (§ 405), a to i pokud byly v minulosti spáchany činy, které by nyní měly znaky těchto trestných činů,
- b) za trestné činy vlastizrady (§ 309), rozvracení republiky (§ 310), teroristického útoku (§ 311) a teroru (§ 312), pokud byly spáchany za takových okolností, že zakládají válečný zločin nebo zločin proti lidskosti podle předpisů mezinárodního práva.

*důstojnosti, svobody a spravedlnosti v případech jejich extrémního rozporu s pozitivním právem, a to s derogačními (případně kasačními) důsledky, zajišťované prostředky judiciálními.*¹⁶³

¹⁶³ Holländer, Pavel. *Filosofie práva...*, s. 89.

Závěr

Konflikt spravedlnosti a právní jistoty vzniká zejména v případech, kdy se současná společnost snaží vyrovnat s neblahými činy, které se udály v minulosti. Předěšlé zákony umožňovaly jisté zločinné chování, nesprávné, jak z morálního hlediska, tak z hlediska nově přijatých zákonů vycházejících z demokratického politického uspořádání. Na základě minulých nespravedlivých zákonů byly vynášeny rozsudky, o jejichž zrušení bylo později usilováno.

Při zkoumání aplikační praxe, zejména argumentace Ústavního soudu, jsem zpozoroval převažující snahu o upřednostňování naplnění principu spravedlnosti, ostatně, jak je udáváno primárním účelem práva, na úkor právní jistoty. Přitom se ovšem musí hledět na úsilí o kompromis, co možná nejmenšího znevážení právní jistoty a zamezení deformacím práva. Pátrá se po cestě, jak proporcionálně omezit právní jistotu založenou nespravedlivým zákonem, k dosažení cíle spravedlivého běhu věcí. Vrátil bych se například k případu, v němž byl voják souzen před soudem za jednání spáchané za vlády komunistického režimu, avšak byl uložen pouze podmíněný trest odnětí svobody, což považuji za adekvátní k vyrovnání dlouhé doby od postihovaného jednání a požadavkem na satisfakci poškozených i sekundárních obětí.

Právní jistota v převážné většině případů ustupuje spravedlnosti. Důvod shledávám zejména v morálních zásadách každé jednotlivé osoby, které tvoří pilíř společnosti. Sami jednající při konkrétní situaci v hloubi duše vědí o nesprávnosti svého činu. Přirovnal bych tento stav k institutu dobré víry, jak je ukotvena v občanském právu. Pokud procházím temnou ulicí, osloví mě cizí člověk vypadající jako bezdomovec s nabídkou koupi hodinek a já nabídku přijmu, zcela jistě mi vyvstane na mysl otázka, kde k hodinkám přišel. Nelze z daných poměrů odvodit mé duševní přesvědčení, že jednám morálně správně, čili v dobré víře. Vždy musím mít interní pochybnosti o tom, zda byly hodinky ukradeny.

Z úvah vyplývá, že se zákonodárce nebo soudce pokouší striktně vyhýbat protiústavnímu přiznání úplné zpětné účinnosti platného zákona. Vykládá souzené nesnáze za pomoci různých institutů, například stavení promlčecí lhůty. Přeci jen při povolení retroaktivity, byť i v ojedinělých sporech, by došlo k naprostému chaosu v právním řádu. Každý by chtěl, aby se právě jeho problém mohl vyřešit touto výjimkou, nikdo by neměl důvěru v soudní autoritu.

S nespravedlivým, špatným nebo škodlivým zákonem je možné se vypořádat dvěma metodami. Idea, přispívající k řešení konfrontace spravedlnosti a právní jistoty zastoupené právě v oněch zákonech, tzv. Radbruchova formule, poskytuje radikální řešení plně zákon

ignorovat, pokud dosáhne nespravedlnost extrémních hodnot. Popírá jeho existenci, protože absentuje jakýkoli smysl o spravedlnost nebo podstatu, jakou by měl každý zákon obsahovat. Považuje se za “nezákon” a odmítá jeho aplikaci.

Druhá myšlenka pouze zákon nepovažuje za platný. Pořád fakticky existuje, avšak nemělo by podle něj být rozhodováno. Soudce by se měl morálně vzepřít při užití nespravedlivého zákona, jakožto i každý jednotlivec by se neměl jeho obsahem řídit.

Ztotožňuji se s druhou umírněnější cestou, jelikož zneplatnit zákon přece jen poskytuje mnohem širší možnosti, jak dále s předpisem zacházet. Se zákonem přijatým určitou procedurou, který sice není spravedlivý, by pořád mělo být nakládáno jako se zákonem a zase se obdobnou procedurou zrušit/zneplatnit s relevantním vypořádáním problému, v něm bojujícího. Úplné znění poskytne i motivaci, jak se v budoucnu poučit a už neopakovat stejné chyby, které jsou v předpisu zachycené. Přece jenom totalitní režimy ignorovaly elementární právní procedury i morální hodnoty, zásady a nebylo by adekvátní reagovat obdobně, naopak se vyspělostí, zkušeností, vědomostmi a argumentací od jejich metod odlišit.

Radbruchovu formuli upotřebil i Ústavní soud České republiky v rámci rozhodovací činnosti při řešení dvou kauz, a to ohledně zákona o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu a při otázce náhrady újmy na zdraví v nálezu Ústavního soudu sp. zn. I ÚS 281/97. Vyslovené specifikum použití formule spočívá v subsidiárním restriktivním použití jako ultima ratio v praxi, nebo v situacích vypořádávání se s minulostí.

Právě nyní jako nikdy dříve by lid měl hledat inspiraci v historii s ohledem na znovunabývání moci komunistické strany po komunálních i parlamentních volbách. Z minulosti je potřeba se poučit, aby nikdy v budoucnu znovu nenastala doba, kdy bude pravidelně spravedlnost potlačována a ohýbána právní jistota ve prospěch něčích zájmů. Do budoucna bych navrhoval pokusit se zakotvit alespoň rámcové znění principu spravedlnosti spolu s vysvětlením významu pro náš řád přímo do zákona nebo na ústavní úroveň, jak je tomu i u jiných postulátů.

Seznam použitých zdrojů

Monografie, komentáře a jiné odborné publikace

ALEXY, Robert. *Pojem a platnost práva*. 1. vydání. Bratislava: Kalligram, 2009. 171 s.

ALEXY, Robert. Právní jistota a správnost. In GERLOCH, Aleš, TRYZNA, Jan, WINTR, Jan (ed.). *Metodologie interpretace práva a právní jistota*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 123.

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 1. vydání. Bratislava: Pravda, 1979. 262 s.

BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, JIŘÍ, GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2004. 341 s.

BRUNNER, Emil. *Justice and the social order*. 1. vydání. New York: Harper and Brothers, 1945. 316 s.

BUBÍK, Tomáš. *Filosoficky o spravedlnosti*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007. 156 s.

COHEN, Gerald Allan. *Iluze liberální spravedlnosti*. 1. vydání. Praha: Filosofia, 2006. 180 s.

DUFEK, Pavel. *Úrovně spravedlnosti: liberalismus, kosmopolitismus a lidská práva*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2010. 297 s.

GAVALEC, Miroslav. Súdny výklad a právná istota In BARÁNY, Eduard (ed.). *Zmena práva*. Bratislava: SAP, 2013, s. 252.

HART, Herbert Lionel Adolphus. *Pojem práva*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2004. 312 s.

HENDRYCH, Dušan a kol. *Právníký slovník*. 3. podst. rozš. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1459 s.

HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 2. rozš. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. 421 s.

HRUBEC, Marek (ed.). *Globální spravedlnost a demokracie*. 1. vydání. Praha: Filosofia, 2004. 355 s.

JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2014. 976 s.

KÁČER, Marek. Zmena právního názoru. In BARÁNY, Eduard (ed.). *Zmena práva*. Bratislava: SAP, 2013, s. 337-339.

KELSEN, Hans. *Essays in legal and moral philosophy*. 1. vydání. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1973. 282 s.

KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 247 s.

LASÁK, Jan, VYHNÁLEK, Ladislav. Právní jistota a promlčená zástavní práva. In SEHNÁLEK, David, ŠRAMKOVÁ, Dana, VALDHANS, Jiří, ŽATECKÁ, Eva, SVOBODOVÁ, Klára, KYNCL, Libor, KANDALEC, Pavel. *Dny veřejného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 101.

MELZER, Filip, TĚGL, Petr a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek I, § 1-117*. 1. vydání. Praha: Leges, 2013. 649 s.

MELZER, Filip, TĚGL, Petr a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419-654*. 1. vydání. Praha: Leges, 2014. 1234 s.

MELZER, Filip, TĚGL, Petr a kol. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek IX, § 2894-3081*. 1. vydání. Praha: Leges, 2018. 1696 s.

MIKULE, Vladimír, SUCHÁNEK, Radovan. In SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SUCHÁNEK, Radovan, SYLLOVÁ, Jindřiška. *Ústava České republiky. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. 1301 s.

MYŠIČKA, Stanislav. *John Rawls a teorie mezinárodní spravedlnosti*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014. 263 s.

OSINA, Petr. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: Leges, 2013. 236 s.

PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2017, 3053 s.

RADBRUCH, Gustav. *O napětí mezi účely práva*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2012. 157 s.

RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. 1. vydání. Praha: Victoria Publishing, 1995. 361 s.

SLÁMA, Milan. *Příběhy spravedlnosti: uvedení do základních témat*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 96 s.

SOBEK, Tomáš. *Nemorální právo*. 1. vydání. Praha: Ústav státu a práva, 2010. 423 s.

SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. 1. vydání. Praha: Ústav státu a práva, 2011. 620 s.

SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo: esej o společnosti a jejích institucích*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2015. 296 s.

SVOBODA, Karel. In SVOBODA, Karel, SMOLÍK, Petr, LEVÝ, Jiří, ŠÍNOVÁ, Renáta a kol. *Občanský soudní řád*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2017. 1601 s.

ŠÁMAL, Pavel, NOVOTNÝ, Oto, GŘIVNA, TOMÁŠ, HERCZEG, Jiří, VANDUCHOVÁ, Marie, VOKOUN, Rudolf a kol. *Trestní právo hmotné*. 8. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. 1050 s.

ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, MOLKOVÁ FOUKALOVÁ, Kristýna, PROCHÁZKA, Vojtěch. *Zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu: komentář*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 162 s.

UHL, Petr. *Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1998. 251 s.

VEČEŘA, Miloš. *Spravedlnost v právu*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 182 s.

VEČEŘA, Miloš. Postmoderní fragmentace spravedlnosti. In BARÁNY, Eduard (ed.). *Zmena práva*. Bratislava: SAP, 2013, s. 36.

VEČEŘA, Miloš, HURDÍK, Jan, HAPLA, Martin a kol. *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2015. 343 s.

VEVERKA, Vladimír, BOGUSZAK, Jiří, ČAPEK, Jiří. *Základy teorie práva a právní filozofie*. 1. vydání. Praha: Codex, 1996. 319 s.

WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce: (úvod do teorie práva)*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 217 s.

Odborné články

BALCAROVÁ, Anna. English rule vs. American rule. *Právní rozhledy*, 2019, roč. 27, č. 8, s. 279.

BERTELMANN, Karel. K problému společenské a lidské spravedlnosti. *Právník*, 1995, roč. 134, č. 10-11, s. 1012.

ESER, Albin. Vývoj trestního práva v Německu od politického obratu v roce 1989. *Právní rozhledy*, 1994, roč. 2, č. 8, s. 278.

HANUŠ, Libor. Gustav Radbruch – o napětí mezi spravedlností a právní jistotou. *Právní rozhledy*, 2009, roč. 17, č. 16, s. 580.

HANUŠ, Libor. Svévole, moralita a právní argumentace. *Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví*, 2010, roč. 18, č. 4, s. 130.

HLADÍK, Radim. Between resentment and forgiveness: Public histories in the Czech and South African transitions. *Teorie vědy*, 2009, roč. 31, č. 2, s. 127.

CHALUPA, Luboš. Právní význam judikatury. *Bulletin advokacie*, 2011, č. 6, s. 25.

RADBRUCH, Gustav. Zákonné neprávo a nadzákonné právo. *Právní rozhledy*, 2009, roč. 17, č. 16, s. 584.

RAWLS, John. Spravedlnost jako fairness. *Reflexe*, 1995, č. 13, s. 2.

REMUNDA, Ivo. Česká republika je právní stát (?). *Právní rozhledy*, 2008, roč. 16, č. 14, s. 526.

ŠEVČÍK, Vlastimil. Některé ústavní aspekty řízení před obecnými soudy. *Bulletin advokacie*, 1998, č. 6-7, s. 6.

TYL, Tomáš. Pojem spravedlnosti – analýza problému. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2001, roč. 9, č. 2, s. 193.

VEVERKA, Vladimír. K otázce poznatelnosti spravedlnosti v právu. *Právník*, 1995, roč. 134, č. 6, s. 538-544.

WEINBERGER, Ota. Teorie spravedlnosti, demokracie a právní politika. *Právník*, 1995, roč. 134, č. 6, s. 521–522.

ZEHR, Howard. Retributive justice, Restorative justice. *New perspectives on crime and justice: Occasional papers of the MCC Canada Victim Offender Ministries Program and the MCC U. S. Office of criminal justice*, 1985, č. 4, s. 13.

Legislativní akty, nadnárodní kodexy a mezinárodní úmluvy

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 140/1961 Sb. trestní zákoník, ve znění platném a účinném do účinnosti zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/1964 Sb. občanský zákoník, ve znění platném a účinném do účinnosti zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku.

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů.

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR, ve znění pozdějších předpisů.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, publikováno pod č. 209/1992 Sb.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, publikováno pod č. 120/1976 Sb.

Grundgesetz Spolkové republiky Německo.

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, ve znění platném a účinném do účinnosti ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Judikatura

Nález Ústavního soudu ze dne 21. prosince 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93.

Nález Ústavního soudu ze dne 24. května 1994, sp. zn. Pl. ÚS 16/93.

Nález Ústavního soudu ze dne 12. října 1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/94.

Nález Ústavního soudu ze dne 17. ledna 2001, sp. zn. I ÚS 281/97.

Nález Ústavního soudu ze dne 20. září 2006, sp. zn. II. ÚS 566/05.

Nález Ústavního soudu ze dne 12. prosince 2013, sp. zn. III. ÚS 3221/11.

Nález Ústavního soudu ze dne 25. října 2016, sp. zn. II. ÚS 2062/14.

Nález Ústavního soudu ze dne 23. ledna 2018, sp. zn. I. ÚS 520/06.

Nález Ústavního soudu ze dne 11. května 2000, sp. zn. III. ÚS 158/99.

Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 1. června 2016, sp. zn. 29 ICdo 19/2015.

Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích – pobočka v Táboře ze dne 27. dubna 2000, sp. zn. 3To 186/2000.

Rozsudek Zemského soudu v Berlíně ze dne 3. listopadu 1992, sp. zn. BGHSt 39, 1, bod 30.

Rozhodnutí Německého spolkového ústavního soudu ze dne 24. listopadu 1996, sp. zn. BVerfGE 95, 96, bod 141.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 28. července 1998, sp. zn. IV. ÚS 34/97.

Usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 4. října 2018, sp.zn. 5 Azs 181/2018, bod 14.

Internetové zdroje (články, důvodové zprávy, vládní návrh)

ČECHOVÁ NÁPLAVOVÁ, Jana. *Krátce k principu právní jistoty ve světle aktuální judikatury* [online]. Epravo.cz, 23. ledna 2014 [cit. 27. dubna 2019]. Dostupné na: <<https://www.epravo.cz/top/clanky/kratce-k-principu-pravni-jistoty-ve-svetle-aktualni-judikatury-93342.html?mail>>.

KÜHN, Zdeněk. *Střelba pohraničnicků na komunistických hranicích a její judikатурní reflexe na český a německý způsob* [online]. jinepravoblogspot.cz, 4. listopadu 2008 [cit. 8. června 2019]. Dostupné na <<http://jinepravo.blogspot.com/2008/11/stelba-pohranik-na-komunistickch.html>>.

ŠUDOMA, Ondřej. *Námítka promlčení jako zneužití práva* [online]. Epravo.cz, 20. října 2015 [cit. 1. června 2019]. Dostupné na <<https://www.epravo.cz/top/clanky/namitka-promlceni-jako-zneuziti-prava-99330.html>>.

Shrnutí

Diplomová práce řeší problematiku právní jistoty versus spravedlnosti. V první kapitole poskytuje ucelený pohled na pojem spravedlnost, jakožto její druhy a třídění. Ve druhé části představuje princip právní jistoty společně s blízkými instituty napomáhající upevňovat tento princip. Třetí část nejprve v úvodní podkapitole vysvětluje Radbruchovu formuli, která napomáhá řešit kolizi obou principů, komparuje a analyzuje klady a zápory upřednostňování buď právní jistoty nebo spravedlnosti, a také nabízí příklad z aplikační praxe. V následujících podkapitolách je rozebírána judikatura Ústavního soudu České republiky s cílem nalézt vhodná řešení konfliktu. Zároveň rozbor poskytuje i autorův názor. Závěr shrnuje zjištěné poznatky a odpovídá na otázky vymezené v úvodu, jakož i vznesené během práce. Nabízí také řešení rozkolu právní jistoty a spravedlnosti do budoucnosti.

Summary

The diploma thesis deals with the issue of justice versus legal certainty. The first chapter provides a comprehensive view of the concept of justice as its types and classification. The second part introduces the principle of legal certainty together with intimate institutes helping to consolidate this principle. The third part firstly in the opening subchapter explains Radbruch's formula, which helps to solve the collision of both principles, compares and analyzes the positives and negatives of favoring either legal certainty or justice, and also offers an example of application practice. The following subchapters analyze the judgments of the Constitutional Court of the Czech republic in order to find appropriate solutions to the conflict. Simultaneously the analysis also provides the author's opinion. The conclusion summarizes the findings and answers the questions set out in the introduction as well as those raised during the work. It also offers a solution to the collision of legal certainty and justice into the future.

Klíčová slova

Denegatio iustitiae, kolize právních principů, legální spravedlnost, morální spravedlnost, právní jistota, promlčení, protikomunistický zákon, Radbruchova formule, res iudicatae, spravedlnost.

Keywords

Denegatio iustitiae, collision of legal principles, legal justice, moral justice, legal certainty, limitation, anticommunist law, Radbruch's formula, res iudicatae, justice.